LUND UNIVERSITY

Botaniska vandringar på Kullen. Om fältbotanikern Bengt Lidforss

Dunér, David

Published in:
Svenska Linnésällskapets årsskrift

2013

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Dunér, D. (2013). Botaniska vandringar på Kullen. Om fältbotanikern Bengt Lidforss. *Svenska Linnésällskapets årsskrift*, *2013*, 89-142.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

David Dunér

Botaniska vandringar på Kullen

Om fältbotanikern Bengt Lidforss

Botanisten, darwinisten, socialisten, ateisten, rabulisten Bengt Lidforss (1868–1913) kände att hans dagar var räknade sommaren 1913. Den stora kroppspulsåderns kärlväggar kunde när som helst brista. Nu för hundra år sedan, den 23 september, på kvällen efter en föreläsning, dog han av brusten aorta. Hans forskning hade främst varit inriktad mot växtfysiologiska frågeställningar, särskilt artbildningen inom björnbärssläktet *Rubus* kom att följa honom som ett ständigt mysterium. Vid sidan av sin verksamhet som lärare och forskare, slutligen professor i botanik i Lund 1911, var han en fruktad kritiker i socialdemokratiska *Arbetet* i Malmö. Han har blivit hågkommen som en mycket radikal och stridbar polemiker som med blixtrande intelligens obarmhärtigt krossade sina meningsmotståndare. Även Linné och den traditionella systematiska botaniken fick sig en rejäl nedsabling. En i forskningen okänd sida av hans person är emellertid hans fältbotaniska verksamhet och estetiska-etiska känsla för naturen. Dessa melankoliska naturstämningar kontrasterar mot de hetlevrade utfallen i de intellektuella stridernas hetta. På ett märkligt sätt utgör också Kullahalvön i nordvästra Skåne både början och slutet av hans författarskap. Hans första vetenskapliga artikel var frukten av hans ungdomsvandringar i Kullabygden; hans sista publicerade artikel var ett upprop till skydd av Kullen. Det är som när man går vilse i skogen och kommer tillbaka till samma plats där man en gång började.

Botaniska vandringar

Tidigt på morgonen gav sig Bengt Lidforss iväg ”med ett par smörgåsar i fickan och en jätteportör på ryggen till Kullen, till sina älskade Rubi”. Och så kom han hem sent på kvällen efter en dagspromenad på fem-sex mil. Sommar efter sommar gick han till Kullen för att studera dess många botaniska rariteter, ”och han kunde säga precis på millimetern tror jag”, berättar systern Gärda, ”var den eller den växten fanns, det slog aldrig fel.”[1] Efter tre

somrar i Osby i norra Skåne intog familjen Lidforss 1879 ett sommarställe i vad som då hette Engelholms hamn, det vill säga nuvarande Skälderviken.[2] Nio somrar i rad bodde de där vid Skälderviken, havsviken mellan Kullen och Bjärehalvön i nordvästra Skåne, i ett idylliskt fiskeläge med korsvirkeshus och kökträdgårdar. Under till synes ändlösa sommardagar simmade de, seglade med snipan, rodde uppför Rönne å och ut till havs för att närmare se på horisonten. Bengt vandrade outtröttligt i omgivningarna, på stränder och ängsmarker och i skogar. Under sina tidiga botaniska exkursioner – jag tror det var på Kullaberg, berättar vännen läkaren Paul Rosenius, kunde han falla på knä och tacka Gud när han påträffade en sällsynt växt.[3]

I det första brev som finns bevarat, ställt till vännen Karl Petrén, avsänt den 7 juli 1885 från Engelholms hamn, berättar Lidforss bland annat om utterjakt, sitt intresse för björnbärssläktet *Rubus* och om en exkursion till Hallandsåsen han nyligen hade företagit sig. Petrén som även han hade studerat björnbärens skiftande former, men på Söderåsen, ville nu ut på en ny exkursion med sin vän. Lidforss föreslog att de skulle skjuta upp det till augusti då i stället andra intressanta släkten blommade som *Rumex* (skräppor) och *Epilobium* (dunörter). Ett annat skäl var föranlett av den store Rubusforskaren, professor Fredrik Wilhelm Christian Areschoug. Lidforss skriver: ”Min pater hade bref från gubben Areschoug häromdagen. Gubben ämnade sig till Kullen om en tid och skulle underrätta Bengt genom ett brefkort om tiden för sin resa, så att vi kunde ta Rubi tillsammans. Det skall bli förbannadt trefligt…”[4]

Hemma på Bytaregatan i Lund hade Bengt liksom sina syskon ett eget land, där han odlade växter hämtade från ”Hamnen”, Fågelsång och Kungsmarken.[5] Lidforss favoritämne i skolan var utan tvekan botanik. Enligt kursplanen skulle man lära känna växternas yttre organ och lära sig examinering för att särskilja växtrikets naturliga familjer.[6] Det var således den linneanska, systematiska botaniken som betoningen låg på. Som lärobok användes *Naturlära för elementarläroverken* (1875), i vilken Areschoug stått för delen om växterna.[7] Under hela skoltiden användes Areschougs *Skånes flora* (1866; 1881). Ytterligare en lärobok av samme författare som Lidforss kan ha bekantat sig med var *Botanikens elementer*, vilken under hans skolår kom i en tredje upplaga 1883.[8]

Ett häfte med bevarade skoluppsatser vittnar om hans tidigt utvecklade intresse för botanik, en iakttagelseförmåga och känsla för naturens skiftningar och förändringar.[9] En uppsats handlar om blomdelarnas betydelse för växtens liv, en annan om Skånes höstflora. I den senare uppsatsen beskriver

han det skiftande skånska höstlandskapet, barrskogsregionen, bokregionen och slättbygden. Den bygger på egna sinneserfarenheter av barrskogsvegetationens skönhet: ”lingonrisets vackra, röda bär, som verkligen taga sig rigtigt bra ut mot den mörkgröna grönskan hos bladen.” Naturupplevelsen väcker sinnesstämningar:

> Ljunghedarne med sin nästan bruna färg förete deremot nu en melankolisk anblick, som endast i någon mån förmildras af de röda lingon, som här och der framskymta. I kärr och sumpmarker råder samma ödslighet; stundom förminskas dock denna genom ett vackert s.k. halfgräs (Rhynchospora alba) och den lilla tranbärsörten med sina små, astrakanliknande blommor.

I bokskogarna kan vi träffa på häxörterna (*Circaea lutetiana*, *intermedia* och *alpina*) som ännu ”fröjda vårt öga” med sina fina glänsande blad och sina små, vita blommor. ”I utkanten af skogen, på något sumpig mark, fästes vår uppmärksamhet vid några växter med talrika, små, vackert purpurröda blommor” – det är dunörtssläktet, *Epilobium* (*E. roseum*, *parviflorum*, *chordorrhizum*, *tetragonum* med flera). På liknande lokaler kan man anträffa två vackra tistlar: kärrtistel (*Cirsium palustre*) med röda och kåltistel (*C. oleraceum*) med gula blommor. ”Bland stenrös, kring gärdsgårdar o.d. växa de vackra björnbärsbuskarne, hvilkas svartblå, välsmakande bär som bäst hålla på att mogna.” I slättbygden möts vi så långt ögat kan nå av böljande sädesfält och fruktbara ängar och betesmarker. ”Men under det att på slättbygden och i bokskogarne trädens löf på hösten gulna och förete en något sorglig anblick, ega barrskogarne en äkta nordisk grönska, som aldrig förgår och de få växter, som trifvas der hafva ofta blad som midt i vintern sitta qvar och grönska under snön.”

I en uppsats om Skånes näringsgrenar omnämner Lidforss Linné och hans *Skånska resa*, där Linné som slutomdöme om Skåne yttrar att inget landskap i Sverige och få i Europa kan jämföras med Skåne med dess rika flora, milda klimat, och tillägger Lidforss, dess rikt lottade näringsgrenar. Lidforss syftar på en passage i resebeskrivningen där Linné, den 20 juli 1749, färdas genom Lidforss egna botaniska strövområden mellan Rösjöholm och Össjö i nordvästra Skåne: ”Härligare land kunde icke naturen afbilda, än det, som är här emellan slätten och skog-landen; intet land i Europa öfwerträffar denna ort i fägring och behagelighet, i mildt Climat och fetma.”[10] Rådjur för jakt, fortsätter Lidforss, finns i stor mängd vid till exempel Ängelholm och på Kullaberg. Men han varnar även för de miljöförändringar som håller på

att ske: ”Tyvärr drifver ofta förvärfsbegäret de Skånska bönderna att företaga en olycksbringande skogsskofling som ödelägger de vackraste trakter.” Även i den fjärde och sista uppsatsen, om matematikens betydelse som bildningsmedel, omnämns Linné: Matematiken – ”Om denna kan man säga som Linné säger om naturen, att den ’nullos facit saltus’; den gör inga hopp”. Sammantaget slår redan dessa tidiga uppsatser på ett märkligt sätt an teman i hans senare verksamhet: livskraften, ett sinne för de vackra detaljerna i naturen, naturen som sinnesstämning, höstens och det skånska landskapets skönhet, de vintergröna växterna, björnbären och hoten mot naturen.

Vem väckte hans intresse för botaniken, frågar sig Ragnhild Karlsson i sin avhandling om Lidforss som botaniker.[11] Var det fadern Edvard Lidforss som lärde barnen de första namnen på växterna? Eller var det professor Areschoug? Eller botanikern Neuman? Båda var goda vänner till familjen. Areschougs läroböcker och flora var Lidforss följeslagare, och flera utfärder gjorde de tillsammans för att studera nordvästra Skånes björnbärsflora. Areschoug, som 1858 hade tagit initiativ till Lunds Botaniska Förening och alltjämt var dess ordförande fram till 1888, fångade upp nya vindar i botaniken, ett alltmer växtgeografiskt och växtfysiologiskt angreppssätt med evolutionära perspektiv.[12] Vid sin offentliga installationsföreläsning 1879 som nybliven professor i botanik förklarade han med eftertryck Darwins utvecklingslära som sedan några år även fanns att tillgå i svensk översättning.[13] Forskningen var för Areschoug, skriver Lidforss i sin dödsruna över sin lärare 1908, ”ett lika starkt livsbehov för hans själ som syrgasen för hans lungor”.[14]

Som tioåring gjorde Lidforss botaniska exkursioner med Leopold Martin Neuman, lärare vid Lunds privata realskola men även vid den privata flickskola som Edvard Lidforss drev.[15] Neuman var specialist på Rubussläktet, särskilt hybridiseringen mellan de olika arterna intresserade honom. Han var också behjälplig vid Areschougs arbete med andra upplagan av hans skånska flora. Neuman hade närmare studerat floran på Hallands Väderö och i trakterna mellan Halmstad och Ängelholm.[16] I en artikel om Skånes och Hallands flora, införd i *Botaniska notiser* 1883, omnämner han ett fynd av *Scrophularia scopolii* Hoppe (hamnflenört).[17] Två skolynglingar vid Lunds högre allmänna läroverk, Hjalmar Möller och Bengt Lidforss, hade funnit de första och flesta exemplaren redan 1881 vid Spoletorp nära Lund. I en annan artikel i *Botaniska notiser* från 1885, om Rubusfloran i nordvästra Skåne och södra Halland, för övrigt i samma nummer som Lidforss medverkade med en artikel, benämner han denna del av Sverige som ”vårt tvifvelsutan

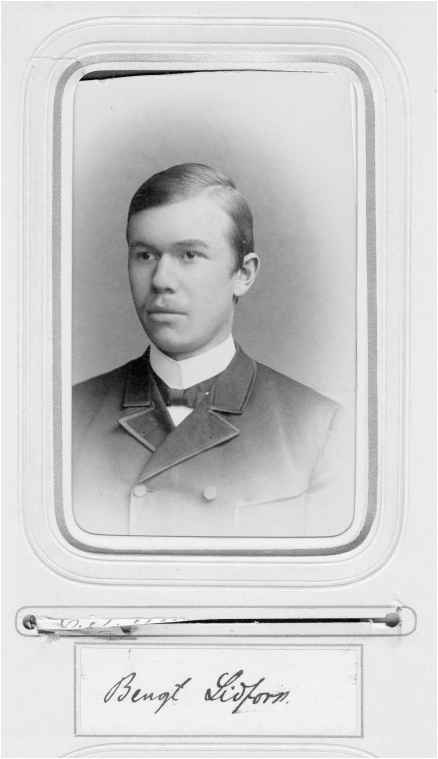

Bengt Lidforss med autograf år 1888 i ett porträttalbum tillägnad Areschoug i samband med Lunds Botaniska Förenings 30-årsjubileum 1858–1888. Foto: Lunds universitets botaniska museum.

rikaste Rubus-område". Det är vanskligt, säger han, att särskilja de olika formerna åt, men vilket har det goda med sig att det väcker botanisternas intresse. "Och vi våga hoppas, att någon bland dem, hvilka under nästkommande sommar äro i tillfälle att studera nordvestra Skånes och Bohusläns Rubi, skola hålla ett vaksamt öga på *R. pseudo-idæus*". Möjligen då skulle man kunna avgöra om det rör sig om en hybrid. Kanske har han Lidforss i tankarna som den som skulle fortsätta inventeringen 1886. I vilket fall omnämner Neuman, i samma artikel, studerande B. Lidforss som sommaren 1883 hade funnit *Rubus nitidus* (synonym till *Rubus divaricatus*, glansbjörnbär) på Hallandsåsen.[18] Bevarade herbarieark avslöjar att Neuman och Lidforss företog gemensamma botaniska vandringar vid Engelholms hamn i juni-juli 1884, gjorde en utflykt till Mölle och så sent som den 10 augusti 1910 begav sig till Kågeröd vid Söderåsen för att samla *Rubus vestitus* (vitt rundbladsbjörnbär).[19]

Det står helt klart att Areschoug och Neuman betydde mycket för Lidforss botaniska förkovran. Edvard Lidforss, förutom sin faderliga insats,

hade sannolikt ingen större inverkan på Bengts intresseinriktning. Men *vem* väckte hans intresse? Så formulerad, leder frågan delvis fel då den förutsätter vissa för givet antagna påståenden om det mänskliga tänkandet. Det framstår som om naturintresset med nödvändighet uppkommer som det vore endast ett socialt fenomen, ett intresse som bara kan komma till genom påtryckningar från andra som redan har detta intresse. Jag tror att ingen av dessa egentligen *väckte* hans intresse. Säkerligen hade de dock betydelse för hans botaniska intresse, gav den näring och riktning. Men om något väckte hans intresse och känsla för naturen var det naturen själv, i mötet med världen, genom vandringarna, under sysslolösa, ensamma sommardagar i Skälderviken. Vår tankeverksamhet sker inte som en isolerad verksamhet i våra huvuden, begränsade av kroppens skal, eller endast som ett sociokulturellt fenomen, utan tänkandet är situerat i rummet och påverkas av vår omgivning, de sinnesintryck vi tar in från världen, hur vi bearbetar dem och använder dem för vårt tänkande.[20] Vi lägger också ut tankar och känslor i landskapet omkring oss. Minnena finns där ute i träden, åkrarna, fåglarna och växterna. Landskapet framkallar inre stämningar, men de inre stämningslägena kan också gestaltas som landskap. Landskapet blir till själstillstånd. Gränsen mellan jaget och omvärlden flyter in i varandra, som i ett gränsland där vågor sköljer in mot en strand och drar sig tillbaka.

Det är vad den här uppsatsen handlar om. Hur Lidforss i sitt författarskap tar intryck av världen omkring honom, påverkas av sina sinnesintryck, naturen som väcker inre stämningslägen, men också hur det inre gestaltas i formen av yttre ting, landskap, årstider och växter. Som fältbotaniker var han receptiv i att avläsa naturens skiftningar, men naturen säger honom även något mer än om den darwinistiska evolutionens pågående processer, den säger något om människan och hennes inre processer. I den skånska naturlyriken fann han denna natursymbolik som uttryckte korrespondenserna mellan den yttre och inre verkligheten. Lidforss naturkänsla ger en helt annan bild av honom än vad som tidigare har lyfts fram. Här avtäcks en annan sida av hans personlighet än den offentlige radikale skribenten, ateisten, socialisten, den fräcke polemikern, den furiöse rabulisten som anföll alla och allt som var heligt. I djup existentiell mening påverkades han av naturen. Under vår barndoms och ungdoms sommarpromenader, berättar systern Gärda, kunde Bengt plötsligt stanna och efter en stunds tystnad säga: ”Herre Gud, vad här är vackert”![21]

Nordvästra Skånes flora

Under sin första universitetstermin 1885 publicerade Lidforss i *Botaniska notiser* sin första vetenskapliga artikel, ”Några växtlokaler till nordvestra Skånes flora”, med botaniska iakttagelser från de tre senaste somrarnas exkursioner i trakterna kring Skälderviken.[22] Kullabygdens och nordvästra Skånes flora hade före honom studerats av namnkunniga botanister som Johan Leche, Carl von Linné, Göran Wahlenberg och Elias Fries.[23] Nils Christopher Gyllenstierna på Krapperup upprättade 1851 en artlista över Kullabergs fanerogamer, ormbunkar och mossor.[24] Areschoug, Neuman och Lunds Botaniska Förening hade gjort strapatsrika utfärder till området. Lidforss undersökningar utmärker sig mera av en blick för hybrider, för det krångliga, variationerna som inte tycks passa in i den vackra linneanska ordningen.

Hans exkursioner gick främst från Ängelholm i söder till Båstad och Torekov i norr. Mindre noggrant hade han undersökt området väster om Skälderviken till Kullahalvön. Han omnämner cirka 137 olika arter, underarter och hybrider funna vid cirka 71 olika fyndorter. I särklass har de flesta fynden gjorts i Engelholms hamn med omgivningar, kring och i själva Ängelholm, längs Rönne å och mellan Engelholms hamn och Skepparkroken. Åtskilliga fynd har också noterats från Ärrarp, Magnarp och Tostarp i Barkåkra socken, och från Stora Hult och Önnarp i Förslövs socken. Även ett antal olika lokaler på Hallandsåsen förekommer flitigt som till exempel Margretetorp och Rösjöholm, över Grevie socken bort mot Torekov. Fynden från själva Kullahalvön har gjorts i Krapperup, Lerhamn, Mölle och Möllehässle. Sommaren 1883 besökte han Kullaberg ett antal gånger, likaså de två efterföljande somrarna.[25] Som ständig följeslagare på dessa vandringar hade han den andra upplagan av Areschougs *Skånes flora* (1881). Han följer troget dess uppställning av arter. Det är väl heller ingen kvalificerad förmodan att anta att Areschoug, som ju var ordförande i Lunds Botaniska Förening och därmed utgivare av *Botaniska notiser*, hade handlett honom i utarbetandet av artikeln. Även Neumans kunskaper om områdets flora och dess hybrider hade säkerligen varit till hjälp. Uppsatsen är ju delvis resultatet av deras gemensamma herbarationer. Men det kvarstår att det är en oerhört avancerad artikel för att vara av sjuttonåring. Som en botanikerkollega uttryckte det: ”Utredningen af *Juncus balticus* x *filiformis* är så ingående, att man skulle tro den vara verkställd af en grånad florist.”[26] Orädd hade Lidforss gett sig i kast med de svåra, krångliga, otydligt avgränsade hybriderna – något helt annat än lätt urskiljbara blåklockor och prästkragar.

*I ett källdrag vid Ärrarp, Barkåkra socken, insamlade Lidforss 1884 en hybrid mellan mörk dunört (*Epilobium obscurum *Schreb.) och kärrdunört (*E. palustre *L.). Dess rika blomning och stora, vackra blågredelina blommor, som Lidforss talar om, är det svårt att skönja på detta förtorkade exemplar som ingått i Leopold Neumans herbarium. Foto: Lunds universitets botaniska museum, acc. nr 1256804.*

Bland växtfynden kan nämnas *Erythræa glomerata* Wittr. (det vill säga topparun, *Centaurium littorale* var. *glomeratum*) som tidigare endast var känd från ett par lokaler i Blekinge. Lidforss fann den på fyra lokaler i nordvästra Skåne, nämligen vid Lerhamn, mellan Engelholms hamn och Skepparkroken, på havsstranden söder om Vegalt i Västra Karups socken samt vid Torekov.[27] De exemplar han funnit, menar han, överensstämmer med den beskrivning av arten som var införd i *Botaniska notiser* 1884, och auktorn själv, professor Veit Wittrock vid Bergianska trädgården, kunde intyga att de var fullt typiska.[28] Vid den senaste inventeringen av Skånes flora för ett par år sedan påträffades inte denna lågväxta, havsnära växt.[29] Sista fyndet gjordes 1981 då den växte rikligt på fäladen söder om hamnen i Lerhamn, alltså på samma lokal som Lidforss påträffade den nästan hundra år tidigare.[30] Sommaren 1885 fann Lidforss vid Möllehässle också en småblommig korsning mellan luddunört (*Epilobium parviflorum* Schreb.) och grendunört (*E. roseum* Schreb.).[31] Vidare fann han sommaren dessförinnan, en annan spontant uppkommen hybrid mellan mörk dunört (*E. obscurum* Schreb.) och kärrdunört (*E. palustre* L.) som växte i ganska stor mängd i ett källdrag vid Ärrarp, Barkåkra socken. Den är, säger han, ”den vackraste af alla nordvestra Skånes Epilobier och redan på afstånd i ögonen fallande genom sin rika blomning och sina jemförelsevis stora, vackert blågredelina blommor.”[32] Därtill finner han en ny dunörtshybrid för den svenska floran, *E. montanum* L. x *obscurum* Schreb., det vill säga mellan bergdunört och mörk dunört, i diken kring Margretetorp vid Hallandsåsen.[33] På barlast i Engelholms hamn fann han också norsk fingerört (*Potentilla norvegica* L.) under åren 1881–1884, men därefter förstördes växtlokalen på grund av bananläggning.[34]

Vid Ängelholm upptäckte han sommaren 1885 på en något fuktig betesmark mellan hamnen och staden en inte tidigare beskriven hybrid mellan östersjötåg (*Juncus balticus* Willd.) och trådtåg (*J. filiformis* L.).[35] Det är hans viktigaste fynd, och uppsatsen uppehåller sig nu kring en längre beskrivning av denna sterila mellanform som förekom i ”ofantligt stor mängd”.[36] Inte någonstans i litteraturen hade han funnit någon beskrivning av en sådan hybrid. Han beskriver hur stråna är ställda på rotstocken, strånas form, blomställningarna och frukten. Hybriden uppvisar, kan han därmed konstatera, ”en fullständig sammansmältning af de båda ’föräldrarnes’ karakterer”. Hybriden är helt steril, frökapslarna är alldeles tomma, ”bland de mångfaldiga exemplar, hvilkas frukter jag undersökt, har jag ej hos ett enda kunnat påträffa ett utveckladt frö.”[37] Den förekom i stor mängd på den lokal han först fann den, där den bildade täta tuvor som redan på avstånd föll honom i ögonen. Senare

Juncus balticus x filiformis. *Lidforss tvekar. Växten anges först som* Juncus inundatus *Drej., innan han kommer fram till att det kan vara en hybrid mellan östersjötåg och trådtåg. Insamlad av Lidforss i juli 1885 i Luntertun vid Ängelholm. Foto: Lunds universitets botaniska museum, acc. nr 1578261.*

Juncus inundatus *(Drej.). Denna av Salomon Drejer antagna art visade Lidforss 1885 i själva verket vara en hybrid mellan* Juncus balticus *(östersjötåg) och* J. filiformis *(trådtåg). Jens Wilken Hornemann,* Flora Danica *(1840). Foto: Lunds universitetsbibliotek.*

fann han samma hybrid också på andra sidan Rönne å i kronoplanteringen, vid järnvägsstationen och på heden norr om Engelholms hamn.

Den tes Lidforss sedan driver är att den hybrid han har funnit är identisk med en varietet som upptas i Carl Johan Hartmans *Skandinaviens flora* (den vid tiden senaste upplagan gavs ut 1879) under namnet *J. balt. v. inundata* (Drej.) och som den danske botanisten Salomon Drejer tidigare, år 1837, urskilt som den egna arten *Juncus inundatus*.[38] Växten fanns också avbildad, hade Lidforss sett, i den av Jens Wilken Hornemanns utgivna *Flora Danica* (1840).[39] Då beskrivningen var så svävande, säger Lidforss, ”ansåg jag mig likväl, särskildt på uppmaning af Professor Areschoug, böra söka få något närmare reda på denna form. Till min förvåning fann jag, att den i Fl. D. afbildade formen till alla delar öfverensstämde med *J. balt.* x *filif.*, hvarför jag genast begaf mig till Ystad för att om möjligt få se växten lefvande.”[40] Han kommer därigenom fram till att likheten mellan Ängelholmsformen och avbildningen i *Flora Danica* var så slående, ”att bilden näppeligen kunde varit mera lyckad, om just formen från Engelholm åsyftats.” Alla kriterier för att det verkligen var fråga om en hybrid var tillfredställda: växten förekom i sällskap med stamarterna, var en sammansmältning av dessa och var fullkomligt steril. Han vill dock inte gå så långt som att påstå att *alla* former som gått under namnet *J. inundatus* är identiska med *J. balticus* x *filiformis*. Ett herbarieexemplar vid Botaniska institutionen i Lund insamlat av Lars Levi Læstadius i Pajala, samt lektor Neumans fynd från Halland, tycktes inte vara identiska med den nu funna hybriden.[41] Men för Danmark, Jæderen (Jæren i Rogaland fylke, Norge), Ängelholm och Ystad kan man med säkerhet anteckna *J. balticus* x *filiformis*. Lidforss funna hybrid, numera under namnet *J. arcticus* ssp. *balticus* x *filiformis*, finns ännu i dag i Ängelholm på samma plats där han en gång fann den.[42]

En senhöstkväll samma år träffar Rosenius Lidforss på ”Kuggis” i Lundagård då botanisterna hade samlats för att byta växter.[43] ”Från dess fönster stod ljusskenet ut i dimman på Lundagård, och det var ljust och varmt och trivsamt därinne”. Blomstervurmarna stod med en växtpacke framför sig och en varm och doftande toddy bredvid sig. Bland dessa mötte han ynglingen Lidforss som i *Botaniska notiser* haft inne en avhandling om hybriden *Juncus balticus* x *filiformis*. Med en på samma gång försynt och brinnande munterhet gick Lidforss upp i ”solstämningen bland tobaks- och toddyångorna och de underbara aromerna från den försvunna sommarens alla rara blomster.”

Lidforss hade som student engagerat sig i Botaniska föreningen i Lund och gick in för växtsamlande och växtbyte. Under åren 1886–1892 var han

växtbytesföreståndare och sekreterare i föreningen (och så sent som i september 1912 valdes han till vice ordförande).[44] Han bytte *Salices* (videväxter) med rektor Manfred Mustafa Floderus 1886–1887 och Botaniska institutionen i Lund köpte bohuslänska växter av honom 1890, insamlade vid Kungälv, Bohus ruin och vid Ödsmålskilen, Hålta socken, i juli 1889, men även ett antal Rubusexemplar insamlade 1890.[45] Och givetvis var det botaniska studier som gällde.[46] Under studenttiden går han även med i radikala kretsar. Om en av Rosenius böcker, om den radikala studentföreningen *De unge gubbarne* (1909), skriver Lidforss i ett brev till författaren att den ”är skriven utifrån en grundstämning, som med sitt ljusa vemod och sina flöden av värmande sympati minner mig om en skånsk septemberdag, när den är som vackrast”.[47] Vid ett möte i D.U.G. den 24 oktober 1888 förvånade han sina kamrater genom att försvara patriotismen gentemot kosmopolitismen. De som vandrat genom Kullabygden en rad somrar, förklarade han, skulle inse att deras kosmopolitism endast var ”ett konstgjort svärmeri”.[48] Sommaren det året hade ett gäng, däribland Bengt med syskonen Erik och Gärda samt Rosenius, varit på utflykt till Arild och besökt Mor Cillas servering den 17 juli 1888. I Bengts rum, minns Rosenius vid ett besök hos bröderna Lidforss, stod mikroskopet framme, högar av *Rubi* fyllde upp det stora arbetsbordet. ”Jag var ute och strövade med honom någon gång bland sanddynerna, där han gick i djupa funderingar över anpassningsfenomenen hos växternas sandformer.”[49] Även Axel Wallengren, alias ”Falstaff, fakir”, kom på besök, med skorstenshatt och en liten hund i famnen, till Engelholms hamn. På kvällarna satt de på samhällets sommarrestaurang Hoppet och umgicks. Wallengren slogs av Lidforss dubbelnatur: ”På dagarna arbetar han med sina Rubi och sitt mikroskop, och då är han främmande och allvarlig för alla, trots små artiga försök att simulera motsatsen. Men på kvällarna och nätterna är han som en pojke, och ingen kan vara tillgängligare. Det ser ut som hade han då ett behof att bada sig i allt mänskligt.”[50]

Livskraftens mysterium

Vid 1800-talets slut hade den linneanska botaniken kartlagt den svenska kärlväxtfloran. För fanerogamsystematikerna fanns i stort sett bara de kritiska växtgrupperna kvar att utforska, som *Rubus*, men också *Hieracium* (fibblorna) och *Taraxacum* (maskrosorna).[51] Alltmer kom dock Lidforss att överge den systematiska botaniken för att i stället intressera sig för växtfy-

siologin och en mer experimentellt inriktad botanik. Lund var dessutom en ledande forskningsmiljö i Sverige vad gäller växtfysiologi, med forskare som Fredrik Areschoug och Bengt Jönsson.[52] Lidforss studier av hybrider kom att hota den linneanska systematikens ordning, upplöste arterna till oformliga, ständigt föränderliga varianter. Naturen blev till fortgående processer som gick att se här och nu, inte något för alltid givet och en gång skapat. Redan i recensionen av Areschougs minnesskrift över Charles Darwin (1883) ställer Lidforss det linneanska sökandet efter mångfalden, olikheterna, mot darwinismens sökande efter ”likheterna, enheten, den gemensamma organisationsplanen”.[53] Lidforss utvecklar en annan naturuppfattning än den linneanska som ser Guds spår i naturen i den stora mångfalden av arter i naturen. Han bryter sig ut ur systematikens förstelnade tvångströja. I stället ser han spår av livsprocesserna i naturen, naturen som något levande i ständig förändring. Hans naturkänsla utmärker sig inte av en hänförelse över naturens mångfald, utan över livskraftens mysterium.

Botaniken som sedan Linné var den älskvärda vetenskapen, *scientia amabilis*, vars charme, skriver Lidforss i ”Ur växternas liv” (1904), ytterligare förhöjs av ”att den med stor fördel kan bedrivas i det fria, i skog och mark, medan däremot fysikern och kemisten så gott som uteslutande är hänvisade att arbeta i laboratoriets instängda luft.”[54] I uppsatsen revolterar han mot den botaniska undervisningen i de svenska läroverken som går ut på att lärjungarna ska särskilja och benämna så många vilda växter som möjligt. Insamlandet och examinerandet, tillstår han, kan visserligen skärpa iakttagelseförmågan till en viss grad. Men denna kunskap har föga värde, en kunskap som efter skoltiden på kort tid ”sjunker ned i glömskans natt utan att efterlämna ett spår av saknad.”[55] I stället skärper de botaniska studierna intrycket av meningslöshet. Mot detta ställer Lidforss två andra områden av botaniken, dels läran om våra kulturväxter, dels läran om växternas livsyttringar och levnadssätt, det vill säga växtbiologin. Delvis fick han möjlighet att praktisera detta program i och med att han fick i uppdrag att omarbeta de växtfysiologiska avsnitten inför den tionde upplagan av Nils Johan Berlins populära *Läsebok i naturlära* som kom ut ett par år senare (1907).[56] Kontrasten till Lidforss ateistisk-darwinistiska program kan knappast vara större än till Berlins bok avsedd för folkskolan och allmogen, vilken genomsyras av en andlig förtröstan på att Gud har skapat allting och att människan är det förnämsta av det levande.[57]

I en recension från april 1904 av Theodor Magnus Fries Linnébiografi reagerade Lidforss också mot den Linnéförgudning som han menade var ”den kategoriska imperativen för en svensk naturforskare”.[58] I stället går

Holotyp av Rubus tiliaster *H. E. Weber (lindbjörnbär), insamlad av Bengt Lidforss vid Bläsinge i Kullabygden i augusti 1888. Exemplaret kom sedan att ingå i Neumans herbarium. Denna art, som i dag är akut hotad och bara förekommer i Sverige på Kullahalvön, har en tilltrasslad nomenklaturhistoria. Lidforss antog den som en form,* Rubus slesvicensis β tiliaceus *Lange, Richard Kanér kallade 1950 den* R. tiliaceus *Lange, därefter har Heinrich E. Weber 1979 bestämt den till* R. friderichsenii, *för att året därefter slutligen kommit fram till att den utgör en egen, ny art* R. tiliaster. *Se vidare i Heinrich E. Weber,* Revision der Sektion Corylifolii (Gattung Rubus, Rosaceae) in Skandinavien und im nördlichen Mitteleuropa *(Hamburg, 1981), 130–133. Foto: Lunds universitets botaniska museum, acc. nr 1038526.*

Lidforss i de tyska botanikerna Julius von Sachs och Julius Wiesners fotspår i deras kritiska värdering av Linnés insats inom botaniken, i synnerhet gentemot den linneanska systematikens antikverade forskningsmetod.[59] Den överdrivna Linnékulten trängde tillbaka botanikens andra grenar, och detta hade satt spår inte minst i skolundervisningen där ”själsdödande artbeskrivning” ännu bedrivs på bekostnad av biologi och anatomi.[60] Inom botaniken, säger han, åtnjuter tanklösheten och den lättfärdiga dilettantismen medborgarrätt. Linné ter sig helt enkelt som ett ”dussingeni”, som Lidforss uttrycker det i en uppsats om Viktor Rydberg som filosof, en som de stora kulturländerna kan uppvisa i hundratal.[61]

Vid Linnéjubiléet 1907 beskriver han Linnés storhet som endast liggande inom den beskrivande systematiken.[62] På självaste jubileumsdagen den 23 maj 1907 håller Lidforss ett festtal i Göteborg där han får hålla igen lite med sin kritik och följa konvenansen för tal till en jubilar. Linné karakteriseras av ett vetenskapligt ordningssinne i kombination med intensiv flit och intellektuell lidelse, samt av en fantasi, en förmåga att kunna kombinera olika företeelser, liksom en skärpt åskådningsförmåga – ”ögats genialitet”.[63] Linné hade också, förklarade Lidforss vidare, ett annat typiskt karaktärsdrag hos geniet, nämligen ”sinnet för det underbara”, en naturhänförelse inför Guds verk.

I Folkets park i Malmö, föreslår Lidforss, borde man plantera en björnbärshäck för att där kunna studera nybildningen av arter. Allmänheten skulle då, i pausen mellan varietéerna, kunna ”kasta en blick på de sällsamma prestationer, hvilka utföras af den blinde konstnär, vi kalla natur.”[64] Den sällsamma naturhänförelsen i Lidforss tappning ligger i naturens blinda skaparkraft. Björnbären, dessa senfödda arter, vittnar om naturen som en fortgående process där nybildningen av arter är i full gång. Det är till fullo bevisat att det för närvarande pågår en artbildning inom växtriket, säger han i uppsatsen ”Senfödda arter” (1903).[65] Man kan påminna sig om Hugo de Vries mutationer, Richard Wettsteins säsongdimorfa arter (som förekommer i två skilda former allt efter årstid) och Emil Christian Hansens nya jästsvampar. Det föreligger också iakttagelser som talar för att även vissa djurgrupper står i begrepp att utveckla nya arter.

I ”Natura naturans” (1902) nämner Lidforss den holländske botanisten Hugo de Vries och dennes odlingsförsök med arter av släktet *Oenothera* (nattljus), särskilt av den vanliga nattblickan eller nattljuset (*Oenothera biennis*) som man kan se på grusiga banvallar i södra och mellersta Sverige med sina glatta, glänsande blad och stora, gula fyrtaliga blommor.[66] Genom nybildningen av arter kan nyttiga, indifferenta och skadliga egenska-

per uppkomma. Variationen, som Darwin hävdade, försiggår planlöst i alla riktningar. Vi behöver inte anta något skaparförnuft, utan överallt i naturen finner vi blint verkande naturkrafter. En växtgrupp som tydligt uppvisade en artbildning i full verksamhet var björnbärsväxterna, vilka uppträder i ett stort antal arter. Lidforss lärare Areschoug hade redan gjort dessa till föremål för sin forskning och framhållit åsikten att artbildningen försiggår stötvis, det vill säga genom mutationer, som senare bevisats, menade Lidforss, genom odlingsförsök med björnbärsbuskar i Lunds botaniska trädgård – alltså, får man förmoda, genom Lidforss egen forskning.[67] Mellan Skabersjö och Bökeberg växer en björnbärsbuske, berättar han vidare, som utmärker sig genom sina stora, väl utvecklade frukter. Sår man frön från denna buske erhåller man nya plantor som bara i enskilda fall överensstämmer med moderplantan. De inte bara avviker, utan till och med utvecklar sinsemellan helt olika typer som för en okunnig botanist kan framstå som självständiga arter.

På samma sätt förhåller det sig med en buske som växer vid Mölle fiskeläge.[68] Där finns nämligen en intressant björnbärsart, *Rubus polyanthemus* (blomsterbjörnbär), vilken Lidforss omnämner i ”Fackelblommans gåta” (1912), som har förmågan att frambringa nya, i hög grad avvikande former.[69] I förstone kan detta tolkas som äkta mutationer, men Lidforss ifrågasätter detta, stödd på resultatet av sina försöksodlingar som visat att mångformigheten avtar för varje ny generation. I fjärde-femte generationen är alla former i stort sett konstanta. Just Kullens rikedom på björnbärsarter och alla dess varieteter, förklarade för övrigt Rosenius, var särskilt intressant och lärorik. Men tyvärr, konstaterade han, möter man då stora svårigheter att man gör klokast i att gå förbi björnbärsbuskarna – medan de blomma. ”Men när sensommaren kommer och de glänsande, mystiskt svartblå klasarne glimma fram ur det mörka löfverket, då bli björnbärsbuskarne njutbara för litet hvar, och äfven den, som icke är botanist, plägar då gärna stämma in i fackmannens entusiasm öfver Kullaflorans alla härligheter.”[70]

Inom batologin, studierna av björnbären och dess formvariation, var det dock inte systematiken som var problemet för Lidforss, utan själva mekanismerna bakom denna variation, hur olikheter uppkommer ur likheter. I åtskilliga skrifter och vetenskapliga artiklar återkommer han till björnbärsproblematiken.[71] Kollegan, botanikern Nils Heribert-Nilsson, som i en minnesskrift från 1923 gjorde ett litet porträtt över Lidforss och hans Rubusforskning, beskrev Lidforss vetenskapliga prosa som aningen torr, utan ”den rusande doften av något som växer och blommar upp vilt och fritt och oförväget”, inte heller möts man av en grubblande tänkare eller envis

djupborrare.[72] I stället är hans intresse koncentrerat på själva problemet, och med en seismografisk känslighet finner han betydelsefulla uppslag och nya vägar i det vetenskapliga tänkandet. Lidforss främsta bidrag är till den experimentella artbildningsforskningen, där han var tidigt ute med experimentella metoder inom ärftlighets- och artbildningsforskningen. Hans utgångspunkt var den Rubusforskning som hade påbörjats av Areschoug, vilken föregick de av de Vries utförda experimenten 15 år senare. I sin uppmärksammade bok från 1901 framlade de Vries sin mutationsteori om en språngvis artförändring, det vill säga med mutationer.[73] Därigenom, kan man säga, kunde de Vries experimentellt visa att artbildning kan ske i vår tid. Utvecklingen är inte som Lamarck och Darwin beskrev den, endast en långsam och gradvis artbildningsprocess som vi inte direkt kan iaktta, bara se resultatet av. Artförändringen går i själva verket att se här och nu.

Variationen inom Rubussläktet var som sagt mycket stor och artgränserna flytande. Det som föranledde Lidforss experimentella undersökningar var en tvist mellan Areschoug och den tyske läkaren och botanikern Wilhelm Olbers Focke angående artbildningsfrågan inom björnbärssläktet.[74] Ytterligare ledtrådar till förklaringen av Rubusarternas kaotiska mångformighet, vid sidan av mutationsteorin, var de vid hans tid återupptäckta undersökningarna av vissa anlags ärftlighet som gjorts av den österrikiske augustinermunken Gregor Mendel. Björnbärssläktet som Lidforss och andra fann det, uppvisade en oväntad variation. Avkomlingarna liknade inte de korsade föräldrarna, utan kunde i stället likna helt andra arter som en systematiker lätt skulle kunna ta för nya arter om de anträffades i naturen. Nya arter tycktes kunna uppstå spontant både genom mutation och bastardering eller korsning. Rubussläktets genesis, anade Lidforss, skulle kunna finnas i några få grundarter. Och att detta skulle kunna prövas experimentellt var en viktig förutsättning. Hos Lidforss, menade Heribert-Nilsson, fanns ”den storslagna förmågan att samtidigt ge en blixtklar överblick över ett ämne, så att tankevägar och forskningsstigar lågo belysta och nya öppnade sig i fjärran.”[75]

I sin Rubusforskning, i sina studier av växternas samspel med omgivningen var det livsprocesserna han sökte, livets källor, hur livet utvecklas, hur döden ger liv. I förlängningen handlade det inte om ett par björnbärsbuskar i Bökeberg eller på Kullen, utan också om människans liv, om människan i livets ström. Människan är, skriver han i *Växternas skyddsmedel emot yttervärlden* (1890) ”på sin höjd blommor i toppen av utvecklingens stora träd, men inga himmelens fåglar, som på en tid slagit sig ned i dess grenar.”[76] Som ett utskott på livets träd är människan fast förbunden med naturen och har

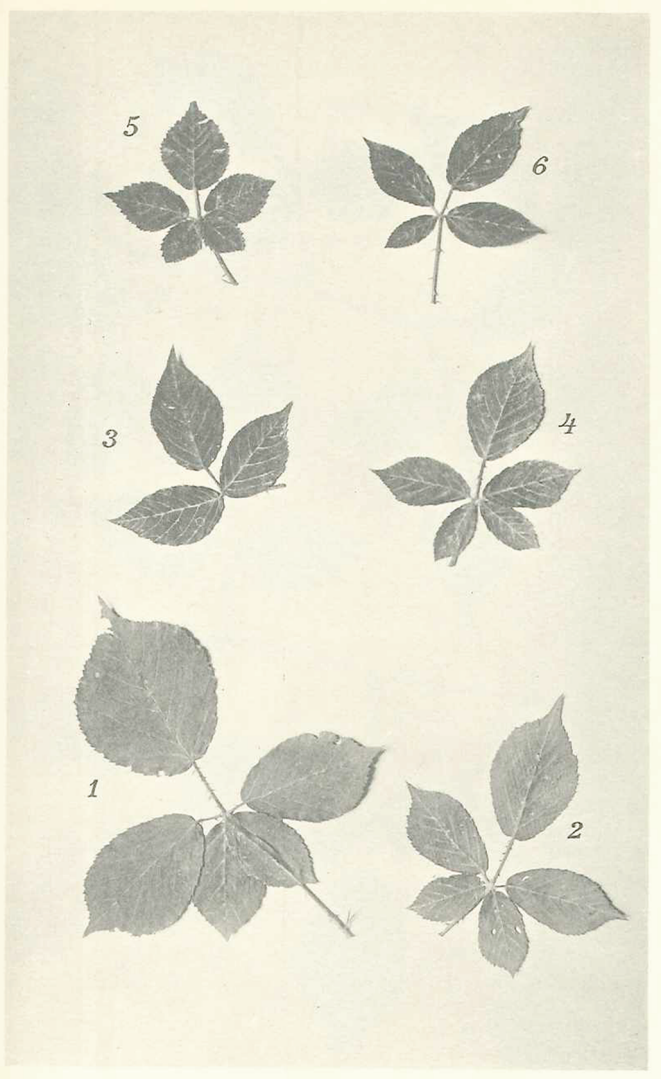

Rubus polyanthemus *Lindeb. (blomsterbjörnbär). Resultatet av de hybridiseringsförsök som Lidforss hade utfört sedan 1899 blev en mängd avvikande former. "Som ett bevis på, hur starkt de nu afhandlade mutationerna verkligen afvika från moderarten kan anföras, att då jag förliden höst förevisade denna form för den framstående Rubuskännaren Rektor Neuman och därvid sporde honom om hans mening". Neuman gav då det ena efter det andra förslaget, men tänkte däremot inte på* R. polyanthemus, *och "blef helt förvånad, när jag upplyste honom om formens verkliga härkomst." Den typiska formen (1), första mutationen (2), fjärde mutationen (3, 4, 6), och sjätte mutationen (5). Bengt Lidforss, "Studier öfver artbildningen inom släktet Rubus. II",* Arkiv för botanik *6:16 (Uppsala & Stockholm, 1907), tavla 4. Ljustryck av J. Cederquist, Stockholm.*

sitt ursprung i dess kemiska processer och energiomvandlingar. Människans hela livsverksamhet är i grunden inget annat än ”förvandlat solljus”.[77] I ett tal i mars 1891 beskriver han döden som ”en hänsynslös, obändig släktförädlare, som slår ihjäl det misslyckade, det svaga, det förkrympta och utlevade, men som åt de starke och kraftige ropar ut maningen: föröken eder och uppfyllen jorden.” Döden är inte längre någon gåtfull fiende till livet, ”utan som den makt, varigenom livets djupaste innebörd, kampen för tillvaron, erhåller en mening.”[78] Livets förutsättningar i döden får sin pregnanta formulering i en uppsats om blåsyra och formalin (1912): ”Först kaos, så gift, så liv – så åter gift och så åter kaos, det är den kretsgång, vartill materien tyckes dömd på vår planet.”[79]

Livets första lag, skriver han i ”Livets källor” (1895) är växterna ”djurvärldens stora energi-magasin och växternas kraftkälla är ljuset”.[80] Solljuset strömmar in genom växtvärlden och blir till drivkraft för djurvärldens maskineri. Det funderliga är hur detta går till, hur ljusets omvandling blir till den kraft som får ”vår hjärnas molekyler att dallra i tankealstrande falanger”. Hur kan plantan, frågar han sig, ”förvandla ljusets lätta vågor till den kraft, som kommer dess rötter att spränga sönder klippan och blomman att vända sig mot solen?”[81] Det är växtens laboratorium som blir föremålet för hans forskning, livets ström som söker sin väg genom de gröna växternas breda strömfåra ”för att där svälla ut till sin fulla mäktighet och ge drivkraft åt den animaliska världens väldiga maskineri.”[82]

Lidforss natursyn skulle man kunna kalla för en sorts ”växtfysiologisk naturmystik” om det levandes växtkraft, naturens mysterium, naturen som en process där arter nybildas och växten som ett förunderligt system drivet av solljuset. Han studerade det levande, livskraften, livsprocesserna, de ständiga förändringarna och förvandlingarna i naturen, artbildningen, anpassningen till omvärlden, inte det förstelnade, oföränderliga i den linneanska systematikens artbeskrivning och ordningssinne. Det handlade om livet som fenomen, både i växtfysiologisk och i poetisk mening. ”Ju längre vi tränga in i den verklighet som omger oss, desto underbarare visar den sig vara”.[83]

Naturen som själstillstånd

Naturforskningen uppvisar onekligen ett estetiskt moment i Lidforss författarskap. I ”Ett blad ur växternas ekonomi” (1911) kommer han in på Linnés tanke om den allgode Skaparen som inrättade världen så att människan över

allt i naturen ska finna underverk som retar nyfikenheten och tillfredsställer skönhetssinnet för att därigenom hålla melankolins furier på avstånd:

> Ofrivilligt påminnes man om denna Linnés uppfattning, när man om hösten varsnar, hur skogar och lundar ljusna, ju mera det lider mot den mörka årstiden, och till sist skimra i strålande gull. Hur välgörande verkar det ej, när det grå oktoberdiset lyses upp av den varma glansen från lindars och lönnars gyllenljusa kronor, och den gulnade säven lik en självlysande guirland slår sin ring längs skogssjöns svartblå vatten.[84]

Dagens naturuppfattning är dock, förklarar Lidforss, en helt annan än Linnés. Naturens skönhet under hösten är inte en reflex av en väldig skapartanke. I färgskiftet i lövträdens kronor ser naturforskarna i stället endast en naturprocess som går sin gång helt utan hänsyn till människans önskningar.

Den skånska lyriken med slättlandskapen, åkerfälten, bokskogarna, dimmorna, speglade hans egna stämningar och intryck, liksom det skånska landskapsmåleriet med sina skymningar över den skånska slätten.[85] Som litteraturkritikern Erik Hedén uttryckte det i *Ord och Bild* 1907, skänkte den skånska lyriken en starkare känsla av samhörighet med naturen, helheten, en allstämning som föds ur hav och slätt, ”samtidigt ett finare psykologiskt sinne, en skärpt blick för individuella skiftningar både i det yttre och det inre lifvet.”[86] Det vilar en sorts poesi över den skånska naturen, förklarade Rosenius i sin tur. Skåne är inte blott de fyllda grötfatens och de feta mårtensgässens landskap. Känsliga själar, säger han, kan stämma upp till andakt ”genom intrycket af vidtfamnande jordyta utan andra dekorationer än ängars blommor och åkrars säd, af vid horisont, som låter ögat hvila och härska, af färger och dagrar, som i de finaste toner lösas upp i fjärran.”[87]

Rosenius själv ger prov på det skånska landskapets poetiska dimensioner och oändlighetsperspektiv i sin beskrivning av Kullen och Kullaberg i *Svenska turistföreningens årsskrift* 1895. Han ger en målande beskrivning av landskapets skiftningar, och föreslår strapatsrika vandringar och roddturer längs kusten till underliga klippor, grottor och malar. Under botaniska vandringar på södra sidan, som ligger skyddad för nordanvinden, kommer man liksom in i ett drivhus av *Primula acaulis* (*P. vulgaris*, jordviva), *Cerastium macilentum* (vårarv) och *Lathyrus sphæricus* (vårvial), den lilla ärtväxten med tegelröda blommor.[88] Den sistnämnda, den mest exklusiva arten på Kullaberg, som upptäcktes av S. J. Södervall på Bökebolsvång ovanför Mölle 1869, kom också omnämnas av Lidforss och bli till ett slagträ i kampen för skyddet av Kullen.[89] Längre fram på sommaren, fortsätter Rosenius, når

Kullen från Mölle hamn, efter ett fotografi av Peter P. Lundh, i Svenska turistföreningens årsskrift *1895. Gemensamhetsbadet i Ransvik skymtas på andra sidan vattnet.*

växtligheten en nästan tropisk yppighet då de branta klipporna bekläds av murgröna, kaprifol, humle och konvolvler (vindeväxter).

Han vandrar uppför Håkull medan solen steker dubbelt varmt genom reflexerna från ljungen, men däruppe fläktar svala vindar. I malarna rullar rundslipade stenar med vågorna under ett ständigt malande ljud. Med en botanisk palett av blå färger fångar Rosenius havets skiftningar. Från Lingåsen kan man se

> Mölle i aftondunkel och därutanför hafvet blygrått. Men längre västerut ligger det blått som blåklockor, försvinner och visar sig åter som sidenblå trehörningar mellan kullarne. Rakt västerut står fyren mot Kattegatt, skimrande ljusgrått närmare land, längre ut blått som grafkullarnes Vinca. Bort emot Väderöns daggblå strimma blir hafvet ljusare med färg af vilda penséer. Öfver hafvet står i väster en syrenfärgad molnvägg, beströdd med ljust askgrå skyar. Men närmast det vincablå i hafvet glöder himlen starkare och starkare med hvar minut. Från en bresch i det syrenblå gnistrar flammande guld, och därifrån gå sneda strålknippen mot hafvet som elektriskt ljus. Solskifvan bryter igenom, och nu är elden lös. Ett purpurskimmer kastas ut öfver det syrenblå och alla små askgrå skyar få glans som af koppar. Molnstrimmorna öfver solen få bårder af glimmande guld. Och hela hafvet blir blått som blåklint; och natten faller på, tyst och smygande som rådjuren där nere på det slagna hafrefältet. Och så tändes fyren.[90]

Kullen från Mölle hamn, 118 år senare, i juni 2013. Längst till höger skymtas Bökebolsvång som var i centrum för det botaniska skyddsintresset 1913. Foto: David Dunér.

Rosenius beskriver vädrets och soldygnets växlingar som ger ett praktfullt färgspel över landskapet. Berget böljar i smekande violett, havet i lagom bris en solskensdag ligger i berlinerblått, bottnens röda stenar och tång lyser genom vattnet, böljorna vältrar över i en kaskad av beryllgrönt vatten och breder ut sig i ett spetsverk av det vitaste vita. Under ovädersdagar står åskmolnen blygrå och ”mörkt blyfärgade vågmassor vältrar fram som hafsvidunder i kapplöpning.” Havet i middagsvila ligger ”liflöst och sorglöst med hvita fält och strimmor som silfvergator och landet på andra sidan dunkelblått och drömmande.” Vid nattens inbrott, efter solnedgångens cinnober, ligger dyningen med ett svagt blåaktigt fosforskimmer ”rufvande på gåtor, oändlighetens och det ovetbaras symbol.”[91]

Lidforss var en stark förkämpe för Skåne och den skånska lyriken, med sådana namn som A. U. Bååth, Ola Hansson och Vilhelm Ekelund, gentemot den krassare uppsvenska, företrädd av Verner von Heidenstam, Oscar Levertin och andra. Diktaren Albert Ulrik Bååth införde något nytt i den svenska lyriken, ett Skåne där naturen var natur utan att associeras till religiösa eller historiska händelser.[92] Bååths dikt, citerar Lidforss, är en sång som lät ”som ur ängars dimma / en vipas vårskri i marskvällens dunkla timma”.[93] Hörsel och synintryck fångas. I den sydskånska sommarkvällen råmar i rykande äng

en ko, kornknarren skorrar inne i vång. I ”Efterhöststämning på skånska slätten” är det kallt i luften, grått, marken är av grågul stubb, septembervinden far genom mörknande beteblad, pilvallen viner.[94] Stumt, naket, öde.

Med Ola Hansson kom en skånsk diktare med en naturlyrik där landskapet blev till själstillstånd, där en grå regntung dimma låg tät över de gyttjiga stubbåkrarna. ”Jag rös av upplevelse”, berättar Ivar Lo-Johansson, när han som 15-åring läste *Notturno* (1885). ”Jag såg för mina ögon ett främmande landskap, Skåne, ett slättland där regnet droppade, där naturen grät. Vid horisonten gick en gammal kvinna med ett risknippe på ryggen. […] Allt överensstämde med mina egna känslor.”[95] Det var ett landskap i feber, också naturen uppfylldes av världssmärta. Landskapen blev förklädda människor.

Ola Hanssons naturlyrik har ett stämningsläge som Lidforss kände sig befryndad med, och han är väl den diktare som förblir en poetisk favorit. Där finns den personliga sinnesrörelsen, den ensamma vandringen i naturen, landskapet som stämningsläge, sinnesintrycken, växternas näringsupptag, anatomi och fysiologi. I *Notturno* gav Ola Hansson, skriver Lidforss, ”oss skåningar den känsligaste, intimaste poesi vi äga”.[96] Tankarna blir till stimmande mygg i sommaraftonen, identifieras med vågor och fallande blad, själva sammansmältningen av själ och natur:

I sommaraftonens
sena timma
tankarne ljudlöst
som myggen stimma,
som strandens sugande
våg de svalla,
som höstens lossnade
blad de falla.

Cellerna bävar av värme, atomerna svävar åt alla sidor ”Och allting svinner. / Mitt väsen in i / naturen rinner.”[97] Ola Hansson, skriver Lidforss 1913, liksom gick på upptäcktsfärd ”i människosjälens gömda och svåråtkomliga regioner”.[98] I hans texter, heter det på ett annat ställe, går tankarna ”sina egna lönliga vägar i det omedvetnas urskogar” och det händer att de parar sig i en kemisk förening som blir något positivt nytt.[99]

Skånsk jordande och europeisk kultur förenas i Ola Hanssons diktning, skriver Lidforss i essän ”Ola Hansson och åttiotalet” (1913). Växterna som likt dubbelväsen är rotade i jorden ur vilken den suger näring, spirar stammen samtidigt upp mot ljuset, som strömmar in i bladen och ger liv åt

jordens safter. På liknande sätt är Ola Hanssons diktning en planta, en rank och reslig ungbok ”vilken med tusen rottrådar är fäst i den närande fosterjorden, och i vars fintskurna bladverk det bästa i hembygdens mylla träffas av strålarna från den europeiska kulturens sol.”[100] Ola Hanssons debutsamling, *Dikter* (1884), ger också prov på en växtfysiologisk naturmystik med en strömmande livskraft i samklang med Lidforss egen, som i dikten ”Blomsterliv” där

> den dunkla vätskan väller
> i rötternas fina hår
> I stjälkens kedjande celler
> den sakta stigande går.

Bladets vävnad, rinner i slingor genom fina rör, saften strömmar, livet som slumrar i knopparna i skogens välvda rum – naturens mysterium.[101] Ola Hanssons växtfysiologiska diktning skildrar med hjälp av de botaniska facktermernas precision – celler, klorofyll, hyllen och ståndarknappar – de dolda livsprocesserna i växternas celler, näringssafterna som strömmar genom stjälkarna ut i blad och knoppar: tillväxt, blomning, befruktning och döden, vissnandet. I dikten ”J. P. Jacobsen” i *Notturno* ångar jordens varma vätskor över marker och ängar, det gror, saften flödar fram i plantbroddens celler.[102] Samma kraft som driver grodden myllrande ur jorden, spinner cellväven, knoppar och kronblad, finns i vårt eget väsen. Natur och människa förenas hos Ola Hansson i livsprocessen, födelsen, kampen för tillvaron och döden. Identifieringen av naturens liv med människans liv upplöser gränsen mellan det yttre och inre. Människan som natur, psykologiska landskap som själstillstånd. I Ola Hanssons diktning fann Lidforss naturens mystik, gränslandet mellan naturvetenskap och filosofi, som han skriver i sin recension (1894) av *Tolke og seere* som kommit ut på norska året innan. Punkten där modern naturvetenskap och modern filosofi möts är just ”insikten om att världens grund är ett stort mysterium, dit aningens bevingade väsen stundom kunna nå, men som tankarna, dessa själens ämbetsmän, aldrig få beträda”.[103]

Lidforss återkommer inte sällan till denna diktens möte mellan naturvetenskap och filosofi, ande och materia, där på något sätt naturvetenskapen inte kan fråntas sitt estetiska moment, och dikten inte sin naturvetenskapliga existentiella relevans. I en uppsats om ”Frömjölsstoft och rosendoft som sjukdomsalstrare” (1912) citerar han Ola Hansson i samband med vårtidens obehagliga sjukdom, hösnuvan. Den farliga årstiden:

Bygderna stå
sommarsköna.
Himlen är blå
och ängarne gröna.
Under en rensande
Junivind glänsande
vågor på vajande
kornfält gå.[104]

Den rensande junivinden, förklarar växtbiologen Lidforss, är i själva verket smittobäraren och smittohärden är det vajande kornfältet. Giftet som orsakar sjukdomen är ingenting annat än gräsens frömjölskorn. I sin appell för skydd åt naturen från 1904 – som i mångt och mycket var ett försvar av bevarandet av naturens skönhet, snarare än bara ett bevarande av dess ekologiska mångfald – ger Lidforss uttryck för den estetiska naturupplevelsen, lundaslättens öppna utsikter mot fjärran:

> Det gamla Lund, som saknar både skog och haf och vatten, har till gengäld fått en utsikt öfver skånska slätten, som på mycket långa håll söker sin like. Man kan resa från Skåne till Rügen och från Rügen tvärs igenom Europa – först vid Adriatiska hafvet ser man åter de underbara silfverdagrar, som dallra öfver slätterna kring Romeleklint en soldimmig septemberdag. Men Lundahorisonten spärras allt mer genom nybyggnader både åt söder och åt öster, och den dag synes ej långt aflägsen, då dessa fagra syner äro blott ett minne. Ännu finnes det mellan Landsarkivet och Realskolan kvar en öppen plats, där utsikten österut är fri; den platsen borde förvandlas till en utsiktskulle, planterad med magnolior och platan, och öfverst på krönet borde stå en staty af Ola Hansson…[105]

Vilhelm Ekelunds debut 1900 gav Lidforss hopp om en fortsättning på den skånska naturlyriska traditionen med sina naturstämningar från de sydsvenska slättbygderna. Hos honom finner han naturhänförelsen och natursymboliken: ”För detta intuitiva natursinne blir åsens blånad till en balsam, som helar trätande hjärtesår, och en trädstams silhouett mot aftonhimlen låter honom skymta lösningen af den sista världsgåtan.”[106] Ekelunds författarskap, skriver Lidforss i en längre uppsats i essäsamlingen *Fragment och miniatyrer* (1904), ”är en organisk värld för sig, där hvarje dikt är som en sällsynt ört, framvuxen ur dolda djup efter lagar, som vi icke känna.” Källsprången i Ekelunds metafysiska lyrik tycks flöda fram ur en intuitiv förnimmelse av att det i allnaturen, i själva urgrunden finns ”en brusten sträng, en mask som tär.”[107] I Skymningsmelodierna har natursymboliken, säger

Lidforss, sprängts och vidgats ut till kosmiska visioner. De väcker också hos honom ”visionen af en sommarnatt i södern, då det lider mot dagningen, och mörkret jättestort och blånande lyfter sig mot himlen, och den första gryningsfläkten skälfver fram genom stillheten med rusande kyla och det svunna paradisets rosendoft.” Lidforss fångas av Ekelunds rytmiska skönhet, som liksom i all äkta poesi där formen är en del av innehållet ”lika visst som blommans form är en del af hennes innersta väsen”.[108] Särskilt poängterar han den ekelundska mystikens friska, själfulla känslighet för intryck. Men där finns också känslan av tröstlös isolering och pinande hemlöshet. Lidforss citerar ur Ekelunds *Elegier* (1903):

> När kväll i själens himmel skymmer
> när lifvets sista stjärnljus rymmer,
> och själen vänder om på öde färden
> och vill gå hem och har ej hem i världen…[109]

Landskapet och årstiderna blir till själstillstånd. Hösten är det stämningsläge Lidforss ofta återkommer till; det fuktiga, dimmiga november i grått hos Ola Hansson, ibland tidiga höstdagar i september när sommarens mörka grönska ännu hänger sig kvar. Med samma temperament som han beskriver Ekelunds för vilket ”det fullgångna vårlifvet är för bullersamt och högsommarens färgprakt för massiv, men som med sin rika känslighet lefver med i förvårens spröda skiftningar och höstens genomskinligt själfulla klarhet.”[110] I oktober 1907 skriver Lidforss:

> På senhösten, när de avlövade träden under långa mörka veckor varit insvepta i ett fuktigt töcken, vilken vacker syn, när solen åter bryter fram genom novemberdimmorna och slår en vitgyllene strimma in mellan almarnes och lönnarnes grenverk. Bladens tunga draperi, som tryckte och skymde, har kastats av, och trädets egen gestalt höjer sig mot rymden, själfull och ren i linjerna som aldrig förr, medan stammen och de tjockare grenarna glittra i den skäraste, grönaste sammet. Det är som hade sommarens grönska förfinats, förandligats och nu som en glänsande grön slöja svepte sig kring trädets ädelt formade stam, en livets sista avskedsblick innan snön och vinterdöden kommer.[111]

På trädstammarna växer en encellig grönalg i symbios med en svamp. Algen får socker, och svampen i gengäld vatten och näringsämnen. Samarbete och altruism i växtvärlden.

Han ser det förunderliga i naturen: ”den som en vacker månskensnatt rott öfver en sjö, där han vid middagstiden såg hundratals utslagna näckrosor”

ser nu hur alla näckrosorna slutit sig och sjunkit ned under vattenytan.[112] I sina naturvetenskapliga texter finns det gläntor av poetiska stämningar som kontrasterar mot den radikala darwinistiska kampen för överlevnad. ”Hur oskyldigt vacker är icke tranbärsväxten med sina gröna revor bland vitmossan och sina rödlätta, barnsligt koketta blommor”, den drömfina rodnaden hos Andromedans (roslingens) klockor, pinguiculan (tätörten) med sin saftigt gulgröna bladrosett som lyfter den mörkblå blomman upp i dagsljuset, utricularians (vattenbläddrans) svavelgula facklor speglar sig i torvmossens mörka vatten, och droseran (sileshåret) med sina blodigt röda blad som skimrar av de tusen fångstarmarnas glittrande vätskedroppar. ”De tyckas mig vackrare än alla andra, dessa växtvärldens förbrytare, dessa strålande uppenbarelser av det ondas skönhet.”[113]

Natursymboliken i Lidforss tappning består inte av godtyckligt valda symboler som får stå för mänskliga egenskaper. I stället finns där förvissningen om att naturvetenskapen på ett grundläggande plan kan säga något om människan och hennes existentiella villkor. Vi ser oss själva i naturens spegel. Socialiststaten kommer att växa upp till en skog som inte bara skänker svalka och skugga åt dem som arbetar, utan också sörjer för att rikedomarna fördelas jämt över jorden precis som ”den levande skogen fördelar himmelens vattuflöden.”[114] Daggkåpan är som en karaktärsfast manshaterska.[115] Sjöborrarna förkroppsligar kvinnans djärvaste emancipationsdrömmar, det absoluta oberoendet av mannen, som i stället för det manliga elementet nöjer sig med bitter klormagnesium och syrlig ättika.[116] Den obefläckade avlelsen glider ohjälpligt ur den heliga jungfruns sköte och blir ett privilegium för getingar, vattenloppor och bladlöss.[117]

Lidforss naturscener kännetecknas, i likhet med andra naturskildrare i hans samtid som Rosenius, Gustaf Kolthoff och Bengt Berg, av en estetiskt färgad syntes av romantikens helhetssyn och darwinistisk pessimism.[118] De hade alla också det gemensamt att vara naturvetare och naturskyddsförespråkare. Naturiakttagelsens precision blev till en utgångspunkt för allmänna reflektioner om naturens skönhet och funktion som kraftkälla. I naturskildringarna förmedlas en natursyn som betonar det ekologiska samspelet i naturen och naturens emotionella och estetiska värden. På skönlitteraturens område ställs, i den danske författaren, botanikern och Darwinöversättaren Jens Peter Jacobsens novell ”Mogens” från 1872, den romantiska-symboliserande, antropomorfiserande natursynen mot den naturalistiska.[119] I sina litteraturkritiska essäer återkommer Ola Hansson till denna jacobsenska kontrast mellan den romantiska naturskildringens religiösa, moraliska och

patriotiska motiv gentemot den där naturen skildras som sådan.[120] Novellen återger ett samtal mellan Mogens och Thora om skönheten i naturen. För Thora består naturens skönhet i de levande väsen som bor i träden, sjöarna och kullarna, medan Mogens fångas av färgen, rörelsen och formen, det liv som finns i allt, safterna som stiger upp genom träden och blommorna, solen och regnet, sanden som yr samman i backarna. Den danske litteraturkritikern Georg Brandes ställer på ett liknande sätt den antika naturbetraktelsens personifierade naturväsen mot den moderna panteistiska naturstämningen, skådandet av livets hemlighetsfulla verksamhet överallt – en karakteristik av den moderna naturkänslan som delvis har inspirerats av den franske litteraturhistorikern Hippolyte Taine.[121] Denna panteistiska naturkänsla fångas av botanisten Johan Erikson i studentkalendern *Från Lundagård och Helgonabacken* 1892. En stämningsbild i maj månad:

> Jag erfor åter i dag vid åskådningen af Lundaslättens lifsfulla frodighet denna panteistiska naturstämning, som likt en vällustkänsla en och annan gång genomströmmar hela mitt väsen, sätter hela min själ i skälfvande vibrationer. Jag kände mig som en del, en mycket liten del af lifvet omkring mig, ungefär som ett strå i rågåkern, önskade mig uppgå i den omedvetna alstrande naturkraft, som tog verklighet i Calthas guldkalkar eller i den surrande humlan, som kalasade på deras honung. Jag önskade, att jag kunde dö i en sådan stämning, med en sådan syn på tingen; skilsmessan vore då ej svår; alla personliga förbindelser voro undanskymda af den glödande känslan af enhet med naturen.[122]

I samma årgång bidrog Lidforss med uppsatsen ”Om kärleken, döden och det eviga lifvet jemte några ord om fullkomligheten”, som för fram den darwinistiska läran om det naturliga urvalet, den sexuella fortplantningen och den tyske zoologen August Weismanns ärftlighetslära, där blomman som trampas ned vid vägkanten, dagsländan som föds på morgonen och är död på kvällen, och människan som räds dödens vakuum, alla bär inom sig den embryonala substansen, något som inte skall dö.[123]

I någon bemärkelse blir naturen hos Lidforss besjälad, men alls inte det förmänskligande i mytologiskt eller romantiskt hänseende, snarare det att naturen har en receptiv förmåga att ta intryck från världen, i likhet med människorna. I ”Växternas själslif” från 1902 skriver han om de indiska gudasagornas, de slaviska och germanska folkens naturpoesi där växterna är besjälade väsen, eller forntidens greker som i varje träd anade ett andeväsen, en dryad. Hyacinten, narcissen, lagern och cypressen var mänskliga väsen, förvandlade till blommor. Detta i motsats Linné som frånkänner växterna

varje spår av själsliv, menar Lidforss, med hänvisning till Linnés pregnanta formulering om hur stenarna växer, plantorna växer och lever, djuren växer, lever och förnimmer. Växterna skulle alltså sakna förmågan till förnimmelser. Men under 1860- och 1870-talen, säger Lidforss, blev växtens livsyttringar föremål för vetenskapliga undersökningar, där växterna visade sig ha – i motsats till vad Linné frånkände dem – nämligen förmåga till sinnesintryck.[124]

Att vandra och tänka

De danska forskarna Alfred Lehmann och Rasmus Hans Pedersen har visat att försökspersoner som fått sova i rum där temperaturen endast är 7–10 grader uppvisade bäst adderingsförmåga.[125] Dessa undersökningar, tillägger Lidforss i ”Väderleken och vår arbetskraft” (1908) – där han diskuterar solljusets och temperaturens inverkan på muskelstyrkan – borde ha sina praktiska tillämpningar när det gäller temperaturregleringen i lärosalar, biblioteksrum och andra lokaler där intellektuell verksamhet äger rum.[126] Enligt Lehmann och Pedersen stiger dessutom muskelkraften betydligt genom en tvåtimmars promenad, medan förmågan att addera däremot försvagas. Mot det senare påståendet protesterar Lidforss och inskjuter att det ”finns bevis för att redan anblicken av en vacker horisont eller ett underligt färgspel på himmelen kan skänka själen den produktiva ro, ur vilken nya tankekombinationer spira fram.” Även för den själsverksamhet som ligger till grund för den exakta naturforskningen kan de estetiska intrycken ha en påtaglig betydelse som ”livseggande moment”. Den geniale fysikern Hermann von Helmholtz skulle enligt egen utsago ”fått flera av sina mest fruktbara idéer på promenader i skog och mark.”

Att vandra i naturen uppväcker tankar. Själva förflyttningen, rörelsen genom geografin, med sinnesintrycken som passerar förbi, och den friska luften, släpper tankarna i fritt lopp. Tankarna som kommer till oss *sub divo*, under den gudomliga himlen, var enligt romersk uppfattning av högre dignitet, till skillnad från dem under tak, *sub tecto*. I den peripatetiska skolan gick de lärde omkring i pelargångarna och samtalade om verklighetens väsen. Alpvandraren Friedrich Nietzsche sade att endast de tankar man gått sig till har något verkligt värde – ”Nur die ergangenen Gedanken haben Werth”.[127] För Lidforss, skolad i den empiriska vetenskapen, var den botaniska vandringen, mötet med världen med sina sinnen, förknippad med den nykantianska kunskapsteorin där sinnenas vittnesbörd formades av förnuftets åskådningsformer.

Hos Friedrich Albert Lange och nykantianerna uppfattar medvetandet verkligheten genom sinnena och ordnar erfarenheten i kategorier.[128] I ”Vetenskap och gudstro” (1903) skriver Lidforss om denna kantianska kunskapsteori, förmedlad genom Lange och Helmholtz, enligt vilken vår uppfattning av yttervärlden helt och hållet är beroende av våra sinnesorgans och vår hjärnas organisation.[129] Genom sinnesorganens olika byggnad förnimmer vi världen olika, till exempel i förmågan att se ultraviolett ljus. Världen sedd från myrperspektiv ter sig följaktligen annorlunda: ”myrorna förnimma de övriga färgerna på ett annat sätt än vi, så att ängens grönska och himmelens blå för dem skifta i helt olika färger än för oss; hela yttervärlden ter sig alltså för myran på ett helt annat sätt än för människan, beroende på *synorganens olika byggnad*.” I kantiansk anda uppfattar vi de omgivande tingen inte som de är i sig själva, utan endast som de ter sig för oss på grund av våra sinnesorgans konstruktion: ”Vi ha alltså att skilja på *företeelsernas* värld, som vi känna, och den värld som består av *tingen i och för sig själva*, vilken är och förblir oss obekant.”

Vårt beroende av sinnenas beskaffenhet för våra föreställningar om yttervärlden, utvecklar Lidforss i essän ”Våra sinnens erövringar” (1908). I fråga om det föränderliga, om bedrägligheten i våra begrepp om rörelsen, citerar han ur Herbert Spencers utredning av rörelsens begrepp i dennes utvecklingslära: ”Ty rörelse är platsförändring; men i ett obegränsat rum är all platsförändring ofattbar, emedan just en plats är otänkbar. En plats kan endast fattas i förhållande till andra platser”.[130] Människoanden invecklar sig i självmotsägelser när den lämnar det ändligas område och vill bilda sig föreställningar om det oändliga och eviga. Den föränderliga och förgängliga värld som är tillgänglig för vetenskapen är endast ett litet sandkorn i det oändliga rummet. ”Det eviga och beständiga, världsalltets huru och varför, förblir alltid för det mänskliga förnuftet ett ofattligt mysterium, oberört av alla de stolta erövringar, vartill vetenskapen kan förhjälpa våra sinnen.”[131]

Det finns en rörlighet i Lidforss prosa, platsförändringarna, rumsförflyttningen, tankarnas snabba ombyten, den botaniska vandringens skärpta sinnesnärvaro. På ett ställe stannar han dock upp i fråga om den kristna lärans anspråk på att säga något om det eviga och oföränderliga. I sommarkvällarnas stillhet bedriver han sina studier, skriver han i *Kristendomen förr och nu* (1911), i den kristna lärans oförklarlighet.[132] Annars är det en fältbotaniker på vandring som med ögat registrerar de till synes ovidkommande detaljerna. Om man vandrar en sommardag, inleder han essän ”Växten och människoögat” (1911), längs ett skogsbryn som vetter mot söder eller

Botanisk exkursion till Bökeberg, sannolikt under senare delen av 1890-talet. Vid bordet uppe vid paviljongen sitter till vänster Bengt Jönsson och fru Areschoug. Mannen till höger i plommonstop är professor Areschoug. I gräset ligger Otto R. Holmberg, Hjalmar Möller, Johan August Vilke och Selim Birger med flera unga botanister. Bilden publicerades i Botaniska notiser *1933. Foto: Lunds universitets botaniska museum.*

väster ser man hur bladen vid brynet har en helt annan ställning än de inne i lövskogens inre.[133] I skogsbrynet vänder sig bladen snett uppåt, vända mot den öppna terrängen.

Han vandrar i Skåne, genom bokskogar, genom sanddyner, på mossar, över klippor, längs hav och åkrar. Han får under 1890-talet resestipendier för att företa botaniska vandringar i terrängen och genom lärosalar och bibliotek ute i Europa. År 1897 vandrar han med portör av jättelika proportioner över sachsisk-böhmiska gränsen på landsvägen till Eger.[134] Samma år tilldelas han av Vetenskapsakademien ett stipendium för att genomföra fytobiologiska studier i Jämtlands fjällvärld.[135] Sommaren 1898 undersöker han Rubusfloran på Söderåsen och de följande somrarna 1899 och 1900 genomströvar han Romeletrakten, som ger resultat i två artiklar, införda i *Öfversigt af Kongl. vetenskaps-akademiens förhandlingar*, där han redogör för sina batologiska iakttagelser.[136] På Söderåsens sydvästsluttning, mellan

Ingelstorp och Ebbarp i Kågeröds socken, fann Lidforss en ny art för landet, vitt rundbladsbjörnbär (*Rubus vestitus* f. *albiflorus*), som växte ytterst ymnigt på en sträcka av 2–3 kilometer.[137] Lidforss kringresande botaniska studier föranleddes av ett växtgeografiskt synsätt som framförts av Wettstein i *Grundzüge der geographisch-morphologischen Methode der Pflanzensystematik* (1898). Vid utforskandet av en arts affiniteter och fylogeni är det otillräckligt med bara morfologiska studier. Dessa måste kompletteras med undersökningar av artens geografiska utbredning.[138]

Det är särskilt de skånska vandringarna som sätter spår och uppväcker hans vetenskapliga funderingar om varför världen är som den är. ”Då man från Bökebergs bokskogar fortsätter vandringen västerut i riktning mot Roslätt, stöter man efter några minuters promenad på två åldriga ekar, en på vardera sidan om vägen”. På den vänstra är halva kronan död och kal som ett skelett, med brutna grenar och barken avflängd av blixtens framfart. ”Fortsätter man vandringen ännu några minuter i samma riktning, kommer man i en präktig lövskog, där hundraåriga ekar och lindar stå inklämda mellan bokarna”.[139] Han utreder därefter påståendet att blixten skulle ha en förkärlek för eken, vilket till slut leder fram till frågan om hur man bör handla om man i det fria överraskas av ett åskväder:

> för den som är trött på tillvaron, men icke vill inviga livförsäkringsbolag och andra utomstående i sitt hjärtas hemligheter, vore det ju behagligt nog att under en lummig ek få se döden i det blixtrande vitögat. Skada blott, att utsikten härtill, enligt vad den obevekliga statistiken visar, i stort sett är så ringa: blixtens kärlek till sina favoriter är som all annan kärlek här i världen onekligen en faktor att räkna med, men för sjuka hjärtan ingenting att bygga på.[140]

Rosenius berättar om en annan botanisk utflykt till Bökeberg en vårdag med några vänner.[141] Med medhavd punsch låg de i bokbacken, dansbanorna låg öde, borden stod drömmande tomma utanför restaurangen. Ur skogsdjupet kom två luffare. Bengt bänkade sig med dem och fick sig en ölbutelj från restaurangen. Stämningen övergick till stojig och det slutade med att Bengt sjöng skånska bondvisor.

Inte sällan gick det oskyldiga blomstersamlandet över till formliga backanaler och bukoliska excesser. Sommaren 1899 umgicks Lidforss med sina medarbetare på *Arbetet*, Axel Danielsson, Edwin Malmström och Victor Petrén. Danielsson tillbringade nämligen några veckor i Röstånga för att återvinna sin hälsa genom dess omgivande skogstrakter och bekväma promenader. Och dit kom Lidforss med vänner. I sin levnadsteckning över

Axel Danielsson, berättar Lidforss om en sensommarnatt i Röstånga då det blåssvarta, ogenomträngliga sensommarmörkret hade sänkt sig över nejden. Luften var stilla, ljuset fladdrade svagt på bordet där han och Danielsson satt. Lidforss hade under dagen gjort en lång vandring i ett rykande grått töcken, halvt regn, halvt dimma, följt landsvägen som bar uppför i en vid båge rakt in i dimman. Det slog honom som en symbol för livet när det går som bäst: ”en vandring uppåt, genom ett grått landskap rakt in i dimman.”[142] Det blev den sista sommaren tillsammans. Dagen före nyårsafton samma år dog Axel Danielsson. I *Arbetet* införde Lidforss dessa rader där den socialdemokratiske tidningsmannens ande förknippades med spirande, friskt gräs och vildskogsfriska fläktar:

> Ditt verk skall gro och spira
> som friska gräsen
> och en gång rikt i svajande blomning gå.
> Men vildskogsfriska fläkten
> ifrån ditt väsen
> skall aldrig mer vår kvalmtyngda ande nå.[143]

Från denna sommar i Röstånga minns Edwin Malmström att Lidforss kom dit för lite samvaro med sin stridskamrat, och samtidigt kunde han passa på att undersöka Söderåsens björnbärsflora. Lidforss gjorde vidsträckta utflykter kors och tvärs över åsen, strövade större delen av dagen på obanade stigar med ingen annan utrustning än ett paraply. De gjorda fynden

> höllo sig i hans fenomenala minne betydligt längre och friskare än i andra botanisters av facket än så rymliga portörer. I terräng rörde han sig förunderligt lätt, hade en indians synskärpa och var likgiltig för avstånd; jag minns att han en gång, då jag visat honom ett oväntat rubusfynd (R. cyclophyllus), som jag gjort en halv mil ovanför Lund, mitt i vintern vandrade ut till fyndorten för att se de nu nakna grenarna spreta upp ur snön.[144]

En dag gjorde de en utflykt till den närbelägna Spångens gästgivaregård. ”Öl intogs i lastrummet under kuskbocken, och så bar det iväg genom lummiga bokskogar.” Gästgivaregården låg i en pittoresk, lummig dalsänka kantad av prunkande kärrväxter. På hemvägen stannade de till i Skäralid, ”där den landskapliga skönheten ytterligare underströks av ett ölkafé, ett tivoli och för tillfället även en ambulerande liten cirkus. Vi bänkade oss i det gröna och kunde här på lämpligt avstånd njuta av den berömda sprickdalens väldiga rasbranter, uppför vilka unga björkar försökte klättra.”[145] En annan

anekdot, införd i *Byahornet* 1946, härrör från samma utflykt.[146] Där skulle Lidforss, när de var nära målet, plötsligt ha hoppat med dödsförakt från den höga kuskbocken rakt ut i naturen. Förfärade erfor hans kamrater det oroväckande beteendet, men efter en stund fick de förklaringen. Lidforss hade med sin skarpa botaniska blick upptäckt en sällsynt *Rubus* vid vägkanten. ”Högljutt prisande det lyckliga fyndet äntrade Lidforss åter kuskbocken.” Dagen slutade med en improviserad fest vid Skäralid med dåligt vin tillsammans med servitriser, en voluminös murare från trakten och ett kringresande cirkussällskap. Följande dag gladde sig Lidforss över ”sitt vackra Rubusfynd och tyckte att utflykten ur alla synpunkter varit givande.”

Många exkursioner runt om i Skåne företogs av Lunds Botaniska Förening, i vilka Lidforss sannolikt deltog.[147] Tyvärr saknas närmare dokumentation om dessa. Men i ett fall kan det beläggas att Lidforss var med, och det var så sent som 1912, vid en exkursion till Skanör och Falsterbo. Inför hemfärden hade några glada gossar i följet, utrustade med punschbuteljer, tagit sig friheten att skåla med ett par unga damer. Senare under tågfärden tillbaka spärrades utgångarna i vagnen av två kontrollanter som hört att följet hade ofredat några damer i sällskap med trafikchefen. Dessutom hade de olovandes förtärt spritdrycker på tåget. Ingen fick lämna vagnen innan deras namn upptecknades. Efter att de tre första namnen hade antecknats – professorerna Nordstedt, Murbeck och Lidforss – blev järnvägsmännen ytterligt artiga, avbröt uppteckningen och drog sig snabbt tillbaka.[148]

Med dessa erfarenheter av alkoholens inverkan under bukoliska vandringar kan man förstå att vetenskapsmannen Lidforss måste ha ställt sig frågan vad som händer rent fysiologisk när en person berusar sig. Han återkommer till detta tema, som i hög grad berörde honom personligen, vid ett flertal gånger, bland annat i en uppsats om alkohol och ädelfett (1913): Är det en stegrad livsverksamhet? Ett temporärt självmord? En självklar sak är, om man rådfrågar sin inre erfarenhet, ”att det expansiva välbefinnande, som ett glas bourgogne ofta kan åstadkomma, ej gärna kan bero på några av alkoholen framkallade förlamningsprocesser i vår organism.”[149]

Bland diktarkollegor och dryckesvänner finner man också August Strindberg med vilken Lidforss korresponderar i början av 1890-talet om växter. Lidforss håller sig behärskat lugn inför Strindbergs underliga teorier och infall, bland annat om hans favorit alpviolen, *Cyclamen hederifolium*, som han skriver om i uppsatsen ”Alpviolen belysande den stora oordningen och det oändliga sammanhanget”; vidare om vildbalsaminen (eller springkorn), *Impatiens noli-tangere*, vars kringkastande rörelse vid beröring Strindberg

tog som en ledtråd till att växterna har ett nervsystem; även det köttätande sileshåret eller daggörten, *Drosera*, uppehöll deras korrespondens och därtill andra örter.[150] Med Lidforss nedgörande kritik i *Dagens Nyheter* den 13 april 1894 av Strindbergs *Antibarbarus* (1894) vissnade och dog emellertid denna blomsterkonversation.[151]

Vandringen följde också en väg in i sig själv. I Ekelunds första diktsamling *Vårbris* (1900) vandrar han genom tänkandets mars-vårlandskap, slättens tysta oändlighet och vintersåddens ljusbleka grönska: ”Och jag följer sakta den tysta vägen, där den svänger trist och grå som en trött tanke ut över den nakna oändligheten.”[152] Lidforss attraherades av denna diktarpersonlighet och tog med sin nyvunne vän på en exkursion till sydöstra Skåne våren 1900 för att undersöka björnbärsfloran på Linderödsåsen och Stenshuvud. Levnadstecknaren Algot Werin tillmäter denna resa en avgörande betydelse för Ekelunds utveckling som poet.[153] I en dikt tio år senare skriver Ekelund om hur han en aprilmorgon vaknat upp som diktare vid Stenshuvud.[154] Den följande diktsamlingen, *Syner* (1901), bär spår av de botaniska intrycken från dessa vandringar bland ”ormbunksblad i långsam vajning”, genom dungar ”där gul melampyrum [kovall] i vinden gungar” och törnrossnårens vita revor.[155] I Lidforss exemplar av samlingen hade Ekelund infört datum och plats för dikterna på exkursionerna.[156] En aprildag, när de vandrade längs kusten mellan Simrishamn och Stenshuvud, skulle Lidforss stannat, sett ut över havet och ha sagt: ”Det är tanken på att jag kanske kan få återse detta ännu en vår, ja, kanske tio eller femton vårar, som skänker mig lust att lefva.”[157]

Arkadien finns i den skånska naturen. Kullen påminner om ett arkaiskt sydligt landskap. Sett från Hallands Väderö, skriver författaren, tillika redaktören för *Allers familjejournal* i Helsingborg, Sigurd Hallberg, i Svenska naturskyddsföreningens årsskrift 1914, har Kullen ”med sina veka våglinjer och sin daggblå färgton en förunderlig likhet med Capri.”[158] Författare, konstnärer, skriftställare, som Lidforss, Ekelund, Ola Hansson, Österling och Böök, vallfärdade till Kullen och dess fiskelägen, och de går kors och tvärs i skogarna i djupa tankar. För Ekelund reser sig Kullaberg som ett skånskt Arkadien, som en förening mellan nordiskt och klassiskt.[159] Under sommarloven i elva-tolvårsåldern hade han vandrat på berget och i tidiga dikter från 1897–1898 besjungit det. I ett tidigt prosautkast, ”Otroligt blod” från 1898, skildrar han Skälderviksmiljön som en maskerad Ringsjöbygd, kring sin barndoms Stehag.[160] En man tar in på en gångstig kantad av risiga stånd av regnblekt, vattenblå cikoria, gråbrun malört, senfödda fibblor och envisa kardborrar.[161] Sommaren 1906 hyr Ekelund en stuga uppe på berget,

är i Mölle, stannar in på hösten, diktar och vandrar i skogarna på Kullaberg – en sommar i Arkadien.[162] Där fullbordar han också diktsamlingen *Dithyramber i aftonglans* (1906). Bland sommarens botaniska fynd återfinner han *Lunaria rediviva* L., månviolen, som bildar ett blekblått hav i ravinerna ner mot Ablahamn: den spensliga ljusa växten flammar vid klipporna, över den svarta grunden som det levandes symbol.[163] ”Jag går de vackra vägar, / där sorglös sommartid / jag vandrade som gosse”, skriver han i dikten ”Kullaberget”, åter går han de stigar under bergen där han förr klättrat ”med blomstergirigt mod”, genom ångande kaprifol, convolvolus (det vill säga åkervinda eller snårvinda) bland humle.[164] I *Böcker och vandringar* (1910) finns dikten ”Från Kullen”, där han diktar om sumpkaprifolen (som är en egen diktarskapelse, inte en art), och om *Lonicera* (trysläktet) och almar; i bakgrunden havet som mullrar som åska i den rullande malen.[165]

Några dikter i Ola Hanssons *Psyke och hemma* (1925) skrevs från strandbrinkarna vid Mölle i maj 1921. Han ser bort mot Kattegatt och Sundet,

> inför det blåskimrande havet,
> sinnebilden av viddernas frihet,
> i dess ram av ljus bokegrönska,
> sinnebilden av livets eviga pånyttfödelse.[166]

Men perspektivet vänds plötsligt, det blå skimret och det gröna skimret ”äro blott fosforescerande reflexdagrar / från ett kadaver”. Friheten och pånyttfödelsen är endast illusioner.

Anders Österling promenerade fram och tillbaka på stigarna kring Kullaberg, längs Skäldervikens stränder ensam över de ljungbevuxna branterna till Kullens fyr: ”Hela det grönklädda berget doftade som ett friskt, vindsvalt Arkadien”, skriver han i *Minnets vägar* (1967), ”här var en natur med vilken jag kunde umgås enkelt och förtroligt.”[167] Även Lidforss antagonist, litteraturhistorikern och kritikern Fredrik Böök, var i sin ungdom intresserad av botanik.[168] Under vandringar på Hallandsåsen kunde han se Kullen stiga blå ur silverdiset var morgon. ”Den liknar alldeles en grekisk ö i Arkipelagen.”[169] Där på Kullaberg kunde han finna månviolen med sina silvermånar som bara finns ”i djupa fuktiga skogar, i klyftor där det sorlar en bäck i bottnen.”[170] I *Resa i Sverige* (1924) skriver han om det pärlgrå diset över dungarna vid Arild, Skälderviken i blåklintens färg svept i en silverslöja.[171] Ladarp är det förlorade paradiset: ”De vilda rosorna lyste mot det blåa havet, och när den klara hösten kom, blänkte rönnbären som lack, medan ljungfälten brunno i violetta färgskiftningar, som växlade för var dag.”[172] Tillsammans

med Torgny Segerstedt vandrade Böök längs klippstigarna och samtalet kom in på Bengt Lidforss. Något år senare nådde honom nyheten om Lidforss död: ”Jag fick reda på det en klar höstdag i Arild. På hemväg från posten hade jag öppnat tidningen i ett skogsbryn; jag lät den falla och såg ut över Skälderviken, mörkblå med vita vågkammar. Djupt under mina fötter sjöng havet mot klipporna, över mitt huvud skriade en mås.”[173]

Det förlorade Arkadien

Turisterna drogs till Mölle, det idylliska fiskeläget, det frivola gemensamhetsbadet i Ransvik och de dramatiska klipporna ut mot Kullens fyr. Organiserade gruppresor och turistresor ordnades till Mölle, och under 1880-talet blev Kullaberg riktigt populärt.[174] Ångaren Höganäs gjorde regelbundna turer från Malmö. Ritters resebyrå i Köpenhamn ordnade gruppresor till Kullen. Kung Oskar II och prins Eugen reste till Kullens fyr genom äreportar 1886. Turistruschen sätter igång, turismen flerdubblas, värdshus och hotell överbeläggs. I bersåer och på verandor, på Hotel Kullaberg och Hotel Elfverson, idkas sällskapsliv. På klippor och i raviner klättrar turister med alpstavar och i sportkostym. Turistbroschyrer ges ut på danska, tyska och ryska, fotograf Peter P. Lundh förevigar badgästerna i randiga yllebaddräkter som trängs i Ransvik, Sveriges första offentliga gemensamhetsbad.[175] Sommargästerna sköljer in år efter år. Kaiser Wilhelm kommer på besök 1907. Men när första världskriget bryter ut försvinner de randiga baddräkterna.

Utkastat i Kattegats skummande vågor, som en förening av Norges fjäll och Danmarks leende skogar ligger den världsberömda badorten Mölle, står det i en turistbroschyr från seklets början. Tusentals turister från när och fjärran strömmar varje sommar hit för att svalka sig i de salta havsbaden. ”Ingenstädes i Norden bilda sol, vatten och sälta i förening med strändernas skönhet en så stimulerande och energigivande förening som här.”[176] I samma broschyr från 1915 konstateras det: ”Med ett ord, Kullens natur lämnar sällsynta tillfällen till rekreation från vardagslivets jäkt, friskar upp uttröttade nerver och befriar från det moderna samhällets plågoris, nervsvagheten.”[177]

Men landskapet höll på att förändras, idyllen att försvinna, skönhetsvärdena gå förlorade. En begynnande naturskyddsrörelse började ta form omkring sekelskiftet 1900. År 1899 bildades på initiativ av Paul Rosenius, som var en ivrig ornitolog och fågelfotograf, Föreningen till skyddande af Måkläppens Fogelfauna, som kan sägas stå för det första praktisk inriktade

naturskyddsarbetet i Sverige.[178] Ett antal år senare, 1908, lyckades man få ön Måkläppen utanför Falsterbo fridlyst under häckningssäsongen. Det fanns också tydliga kopplingar mellan radikalism och naturskyddsarbete, flera naturskyddsförespråkare kan förknippas med radikala akademiska kretsar som Verdandi i Uppsala och D.U.G. i Lund där Rosenius och Lidforss ingick.[179]

Den preussiske professorn Hugo Conwentz blev en betydelsefull talesman – som också blev känd i Sverige – för bevarandet och skyddet av naturens skönhetsvärde och vetenskapliga värde för framtiden. Han bjöds in av Svenska sällskapet för antropologi och geografi för att i januari 1904 hålla ett med skioptikonbilder illustrerat föredrag i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Lund över ämnet ”Faror som hota det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskildt i Sverige, samt förslag till landskapets skydd”.[180] Han talar om hoten, betonar vikten av inventeringar av naturminnen, föreslår bildandet av en svensk naturskyddsförening och utfärdandet av en lag för skyddandet av naturminnesmärken. Syftet var vetenskapligt och estetiskt, vad som skulle kunna betraktas som ett musealt bevarande som samtidigt inte skulle hindra den fortsatta industriella exploateringen av naturen och de moderna framstegen. En månad senare motionerar den liberale politikern, tillika lektorn i naturalhistoria i Gävle, Karl Starbäck i riksdagen om tillsättandet av en utredning av lämpliga skyddsåtgärder för naturminnesmärken i Sverige. Riksdagen godtog motionärens förslag. I december 1907 avgav utredningen sitt betänkande.[181] Där ges ett förslag till en lag för nationalparker, inspirerad av en ursprungligen amerikansk idé. Lagförslaget antogs 1909 och samma år kunde de nio första svenska nationalparkerna avsättas.

Lidforss var närvarande vid Conwentz föredrag i Lund och lyssnade uppmärksamt. I *Arbetet* skriver han den 27 februari 1904 en appell för ett skydd åt naturen, och manar i Conwentz efterföljd att ta vara på det som ännu återstår av oförfalskad natur, av jungfrulig landskapsskönhet och av naturhistoriska minnesmärken. Kulturen gör oavbrutna framsteg över så gott som hela jorden, sade Conwentz, medan naturen tvingas alltmer bli människans tjänare. Den ursprungliga naturen utsätts för inkräktning, omgestaltning och förstöring. Men det handlar inte om att hejda den materiella kulturens framsteg, snarare, menar Lidforss, gällde frågan om inte dessa framsteg skulle kunna göras utan att naturen skövlades. Många av våra största landskapsskönheter har förfulats, som Trollhättefallen som numera omsluts av en elektrisk kraftstation, en karbidfabrik, en cellulosafabrik, ett oljeslageri, ett gjuteri, en lokomotivfabrik, ett valsverk och andra industriella

anläggningar. På samma sätt förstörs nu också de vackra kustlandskapen i Bohuslän, Halland och Blekinge av stora stenbrott, och reklamskyltar vanställer våra vackraste landskapspartier.

Men det sker också en förstörelse i det tysta, förklarar växtekologen Lidforss. När skogar skövlas, försvinner inte bara träden, utan hela undervegetationen av gräs, ormbunkar, mossor och de djur som därav lever. Torvmossar dikas ut och uppodlas. Därmed försvinner dyrbara ”naturhistoriska dokument, som för växtvärldens historia innehålla lika viktiga upplysningar som de dyrbaraste manuskript för kulturhistorien.”[182] Torvmossarnas inre berättar om klimatets förändringar. På dess yta växer underliga växter som den rödhåriga *Droseran* (sileshåret), den fetbladiga *Pinguiculan* (tätörten) och i vattnet den märkliga *Utricularian* (vattenbläddran) som suger näring ur insekter och små kräftdjur. Men ännu har så gott som inget gjorts i Sverige för att skydda vår natur. Därför gläds nu Lidforss över Starbäcks väckta motion i riksdagen, i vilken denne föreslår att större eller mindre delar av statens domäner borde fridlysas och att man genast inleder inventeringar över viktiga naturminnesmärken i riket. Lidforss hoppas att Starbäcks motion röner det bifall den förtjänar, men det gäller också att allmänheten själv får upp blicken på vad som håller på att ske: ”Då först kunna vi hoppas att slippa upplefva sådan bedröfligheter som t. ex. sköflandet af den täcka Fågelsångsdalen, eller bortsprängningen af klipporna med Lathyr[u]s sphaericus på Kullaberg.”[183] Lidforss läxar upp det svenska folket som med tal och skålar hyllar sina stora minnen, men är i en barbarisk avsaknad av att se till att vårda sina kulturella och naturhistoriska minnesmärken. Tyskland har sina naturförsköningsföreningar, ”men i Sverige sköflas en så bedårande idyll som den ofvannämnda Fågelsångsdalen, utan att en röst höjes till protest.”[184] Den materiella kulturen, avslutar Lidforss, förbättrar vårt liv med järnvägar, sockerbruk, stålverk och cementfabriker, men skulle inte vår tillvaro bli ännu rikare ”om det tvärs igenom denna materiella kultur, som tätnar rundt omkring oss, på någon punkt bröte fram en stråle af den underbara makt vi kalla idealism.”[185]

Då ägaren av Kullen, friherre Nils Gyllenstierna på Krapperup, ville sälja blev frågan om dess övergående till nationalpark brännande aktuell. Ägaren ville nämligen sälja till högstbjudande, utan några särskilda villkor. Fyra intressenter anmälde sig genast: Brunnby kommun, ett konsortium knutet till hotellägaren Elfverson samt ett dansk och ett tyskt bolag – samtliga hade de gemensamt att de vill exploatera Kullaberg till det yttersta. I *Dagens Nyheter* den 10 augusti 1913 väckte Rosenius förslaget att staten i stället skulle gå emellan och köpa Kullaberg och förvandla det till nationalpark.[186] Turismen

höll nämligen på att förstöra idyllerna Mölle och Arild och hela berget med dess unika geologi och flora. Nyttigheten tycktes gå före skönheten. Vildmarken, där ”tystnaden och stillheten och friden för människor gav en nejd dess väsen och dess poesi”, var dömt till förintelse. Kullabygden är det vackraste landskapet vi äger, ”där den leende, rika skånska slättbygden vid vågors och bränningars sånger går till ett smekande, soligt famntag med det ursvenska, gamla härjade berget.” Men nu håller ”vårt kära Kullaberg […] på att falla i rövarehänder!” Hotad av badgästinvasionens fördärv med sina vykortsbasarer, droskrader, limonadkiosker, skjutbanor, smaklösa turisthotell och dansestrader. Förfulning och förflackning överallt. En ödestämning vilade över den självfulla världsförgätenheten i landskapet, klipporna och havet. Kullen borde inköpas av staten, inskärper Rosenius, och förvandlas till nationalpark – den enda rätta fosterländska lösningen! Kullabergs skönhet måste också värnas mot den vandalisering av landskapet som de smaklösa villorna utgör. Därför föreslår Rosenius även införandet av ett system av byggnadskonsulenter för natursköna platser.

Även den unge botanisten Sten Selander talar för skyddet av Kullaberg i en artikel i *Svenska Dagbladet* den 31 juli 1913.[187] Bökebolsvång vid Mölle, där murgröna och vildkaprifol klättrar likt lianer bland träden, påminner starkt om Medelhavsländernas eller Balkanhalvöns skogar. Dess ovanliga flora framstår som en relikt från en värmeperiod i det förflutna, en reminigens av bronsålderns flora. Där finns fyra ytterst ovanliga arter som inte växer någon annanstans i Sverige: *Lathyrus sphaericus*, *Festuca heterophylle* (skuggsvingel), *Rubus kullensis* och *Primula acaulis*. Särskilt Bökebolsvång, samt de egenartade örtbackarna och snåren ovanför Ransvik kräver skydd som en vördnad mot fosterlandets natur, vilket samtidigt skulle tjäna den framtida forskningen.

Naturskyddsivraren Lidforss tar själv skarpt till orda i *Arbetet* den 27 augusti 1913 under rubriken ”Skydd åt Kullaberg!”[188] Han instämmer helt med Rosenius förslag och går sedan hårt åt bebyggelsen och den vulgära turismen, tyskarna, badfotografen Lundh – alla de som vill tjäna pengar på Kullaberg på bekostnad av naturen. I det en gång idylliska fiskeläget Mölle hade en smaklös villabebyggelse trängt undan korsvirkeshusen. Banala vykortsbasarer kantade vägarna. Båtlaster av tyska badturister med sina uppkomlingsfasoner spred vulgaritet. Och nu hade Elfverssons konsortium bjudit 500 000 enligt senaste underrättelser. Hans natursköna barndomstrakter höll på att vandaliseras! Polemikern och rabulisten Lidforss ger sig till känna, men intressant nog hemfaller han åt en aning aristokratisk ned-

4 DAGENS NYHETER Söndagen den 10 Augusti 1913

Helgd åt det sköna landskapet! Ett ord för det vackra Kullaberg.

Inför utsikten att Kullen skall säljas. Borde ej staten förvärva det hotade området? Orsaken till fördärvet den alltmer ökade badgästtillströmningen.

För DAGENS NYHETER av PAUL ROSENIUS.

Den naturskyddsrörelse som numera gör sig gällande i världens alla kulturländer och sedan väl ett decennium gjort vackra landvinningar även i vårt land innefattar, som bekant, bland sina strävanden även det att söka skydda vackra landskap och naturseenier mot vanställande och förplumpande förändringar genom mänsklig hand. Det har därvid varit klart för alla att i striden mellan naturskyddet och strävandet efter materiell vinning den förra makten måste nöja sig med den mindre segern. Odlingen kan i stort icke hållas tillbaka; nytttigheten går före skönheten — det allra mesta av vildmarken är dömd till förintelse. De flesta av våra vattenfall måste lemnas åt de elektriska kraftverken, våra mossor måste torrläggas, våra berg måste brytas och där tystnaden och stilleheten och friden för människor gav en najd dess väsen och dess poesi, där måste folket få bygga och bo. Men en liten del av det som alla femma efter ville vi dock begära som vårt, vi som ha hjärta även för de ideella värdena hos jorden. Det ser ut som om man nu överallt i världen gåve oss rätt i denna vår begäran. Man har till och med allmänt insett att denna begäran icke är att betrakta som ett fishhaberi för några få estetiserande själar, utan en fordran som folket i dess helhet måste se till att få uppfylld, om det vill bevara allmän, värdefull egendom. Det finns förvisso icke många ibland oss som icke medge att vårt lands skönhet är en del av vår äga att genom det mest vulgära sätt att bygga kränka och förstöra ett av naturen härligt danat landskap. Flera debonder skulle icke förmå att vanställa en trakt så som dessa byggnadstare. Och det mårdvärdiga är att det är levnadsbehov, ett trappsteg eller flera högre än de ursprungligt folkliga, som betinga denna förbining och förflackning. De kringbyggda lantgårdarna kring Arild ta sig förträffligt ut i landskapet, fiskarstugorna i "lejet" inbäddade i örtagårdar, äro idyllar för öga, och gårdarna uppåt berget, Haga- och Bergahusen, Himmelstorp och allt vad de nämnas — det är min innerliga övertygelse att den anliriktade arkitekt i världen inte skulle förmått åstadkomma en arkitektur som i färger och former innerligare och vackrare ginge samman med bergets och skogens gestaltning. Men se hur man nu bygger "villor" vid Arild! Jag skall inte fästa mig vid de många, visserligen i de flesta fall nypkrei intetsägande, som ligga mera undanstockna på mindre fordrande platser. Men ge akt på hurs den fordom så underbart verkningsfulla entrén till Arild från Brunnbyhålet nu tar sig ut efter de senaste årens byggnadsverksamhet. Man kom vägen fram i solnedgången med ännu svalast landet kring sig, sidesfallen, stengärdena och de spridda gårdarna, Skånelandet med en förunderlig stillhet och lidhet över sig och en känning av kventyret och romantiken nu under fiskarna från berg och hav. Så skulte sig markerna och hasvviken låg djupt därnere. Strandtidsarna blöjde med sina kullar ned mot strandklipporna och "malarna", längt bort å öster breddes de sig, lyfte sig mot nya åsar och redder och sjönkn igen och gingo vidare, ut i det okändliga. En ödestämning har aldrig brett sig större och själfullare, världsförgätenheten har aldrig mera lockande hjudit en famn. Och västerut låg under landstupet, under träskkronorna och bland blommorna, de silverskyfldade, vågorna brusade legendernas Arild. Detta var ju en syn och ett intryck som borde unnats även vårs efterkommande. Det var ju förvisso den dentliga punkten

Badgästinvasionen det vackra Kullabergs fördärv.

En bild från badlivet vid Kullen.

I vidstående artikel av dr Paul Rosenius framhålles huruom det just är den alltjämt växande invasionen av badgäster och Kullabornas anpassning efter de nya förhållandena som skapat det nuvarande tillståndet och det nödlägge vari Kullastrandens gudomliga natur nu befinner sig. I en dansk tidning återgives ovanstående nog så typiska badbild från Kullen — den visar ju på ett övrigyande sätt hur det verkligen nästan kräldar med människor därnere nu. Den text som i vår danska kollega beledsagar den framställer bilden som en karakteristisk illustration till människornas egenskap att vara sällskap — en egenskap som kanske ingenstädes framträder skarpare än vid badorter som börjat få namn om sig.

Är det inte egendomligt att se hur de skocka sig samman och hur stranden på önse sidor är naken och ren och utan en enda mänsklig varelse! Äldre och yngre män, tjocka och magra, med stora magar eller delade efter revbenen, vackra och fula kvinnor av alla åldrar, mormödrar och småbarn, farbröder, tanter, svärmödrar hänga ovanpå varandra och doppa under små tjut tårna i det ljumma vattnet.

Detta kallar man att bada!

”Äldre och yngre män, tjocka och magra, med stora magar eller delade efter revbenen, vackra och fula kvinnor av alla åldrar, mormödrar och småbarn, farbröder, tanter, svärmödrar hänga ovanpå varandra och doppa under små tjut tårna i det ljumma vattnet. Det kallar man att bada!”. Illustration till Rosenius upprop för att skydda Kullaberg från badgästinvasionens skadliga följder för skönhetsupplevelsen. Dagens Nyheter *10 augusti 1913. Foto: Foto: Lunds universitetsbibliotek..*

låtande hållning när han gör häftiga utfall mot ”plebejisk smaklöshet”, en ohämmad turism, där underklass spelar överklass i främmande land.

Det natursköna landskapet, idyllen, Kullabergs geologi och växtlighet höll på att krossas av stenindustri och massturism. Stödd på sin respektingivande botaniska sakkunskap vill han nu stävja den pågående vandaliseringsprocessen som under hans sista sommar höll på att hota hans björnbärssnår på Kullen. Han omnämner traktens sällsynta flora, med *Lathyrus sphaericus* och framför allt dess unika björnbärsflora. Vid Mölle uppvisar den en formrikedom utan motsvarighet på den skandinaviska halvön. Under 1888–1893 har han bara vid Mölle kunnat konstatera en nybildning av inte mindre än fyra olika björnbärstyper. Där finns den märkligaste av våra björnbärsarter, *Rubus polyanthemus* (blomsterbjörnbär), som på försöksfälten i Lund givit upphov till ett dussin nya, konstanta arter. Kullabergs sydsida – där nattfrosten kommer senare och är mildare än i andra delar av Skåne – framstår som en naturlig försökträdgård där nya växtformer uppstår inför våra ögon. Skulle dessa försvinna, skulle med dem också viktiga ledtrådar till lösningen

av arternas uppkomst och livets ursprung förloras. En art *Rubus kullensis*, som hittills endast varit känd från Kullen, är sedan några år fullkomligt utrotad.[189] På dess forna växtplats reser sig nu en av de smaklösa, zinktakstäckta villorna.

Det är saknaden av ett förlorat paradis:

> Förlidet år besökte jag Mölle en av de sista dagarne i oktober; i Lunds botaniska trädgård hade nattfrosten redan gjort svåra härjningar, dahliorna stodo svarta och slokande, gurkväxter, tropeolum och andra ömtåligare kalljordsväxter voro fullkomligt förfrusna. Men i trädgårdstäpporna vid Mölle, som nu lågo tysta och stilla, efter sommarens banala främlingstummel, lyste av blomsterprakt, brokig och färgstark som i högsommartid. Där stodo dahliorna, högvuxna och ranka, skimrande i gullgult, i brandrött och i snövitt, utefter husväggarne klängde tropeolum med sin saftiga grönska och sina eldröda blommor, stockrosorna prunkade ännu i full sommarskrud, ingenstädes syntes ett spår av den frostskada, som härjat Lundaslättens växtlighet.[190]

Det var Lidforss sista besök på Kullaberg. Och det var den sista tidningsartikel han skrev. En septemberdag gick han bort.

Den 27 september 1913, fyra dagar efter Lidforss bortgång, inlämnades en petition till konungen av skånska naturvänner, däribland Rosenius, där man vädjade om att staten skulle köpa in berget och göra det till nationalpark.[191] Ett konsortium, AB Kullabergs Natur, bildades för att insamla pengar för inköp av området väster om Mölle för att därigenom förhindra att Krapperups fideikommiss avyttrade berget till intressenter som hade som avsikt att förvandla området till villastad och stenbrott.[192] Rosenius hade förgäves under sensommaren försökt beveka friherre Gyllenstierna, men utan resultat.[193] Han sänder sin artikel i *Dagens Nyheter* och uttrycker sin förhoppning om ett beslut i riksdagen om ett inköp av området med stöd av Svenska naturskyddsföreningen och Vetenskapsakademien. Gyllenstierna viftar bort detta med att svara att han inte tror på att staten skulle inköpa området för ett pris som han skulle kunna acceptera. Rosenius ber honom att anstå en månad med försäljningen. Inte heller det kan Gyllenstierna gå med på. Han ska ha sina 600 000 kronor. På olika sätt försöker Rosenius, i brev den 27 augusti, hänvisa till auktoriteter, riksdag och regering, Svenska naturskyddsföreningen och Vetenskapsakademien, och andra enskilda auktoriteter som höjer sina stämmor i pressen: ”Under sådana förhållanden vågar jag ännu en gång, i eget och i mångas namn – jag vågar påstå att i dessa dagar en god del af det bildade Sverige i spänning afvaktar huru det kritiska läget skall afvecklas – vädja till Herr Baronens fosterländskhet att låta anstå med försäljningen”. Men Gyllenstierna vägrar.

Även landshövdingen, greve Robert de la Gardie, som var ”broder” med Gyllenstierna försökte tala honom till rätta.[194] I egenskap av att vara Skånes naturskyddsförenings ordförande ville han uppriktigt fråga honom om ryktet var satt att han hade tänkt sälja Kullaberg. Han ber honom att uppskjuta försäljningen. Till och med kronprinsen, sedermera kung Gustav VI Adolf, sände ett telegram den 14 oktober 1913 till Gyllenstierna där han inskärpte att det var av allra största vikt att det vackra Kullaberg räddas åt landet och kommande generationer, och uppmanade honom att följa det anbefallna förslaget till ett köpeavtal.[195] Skånes naturskyddsförening med ordförande de la Gardie och sekreterare Leopold Neuman – densamme som Lidforss i ungdomen varit på botaniska vandringar med – arbetade hårt för att rädda Kullaberg. Neuman, numera rektor i Ystad, hade för övrigt under sin tid i Sundsvall startat en djurskyddsförening 1888.[196] Den 6 mars 1914 slöts så äntligen ett köpeavtal.[197] Köpeskilling fastställdes till 530 000 kronor. Men som Rosenius uttryckte det var detta en nödhjälpsåtgärd i väntan på att staten skulle överta området. Genom en donation 1943 övertog Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund aktiemajoriteten i AB Kullabergs Natur.[198] Området såldes sedan vidare till staten 1995. Formellt blev Västra Kullaberg naturreservat först 1971, men ännu har området, trots motioner i riksdagen, inte upphöjts till nationalpark såsom Lidforss en gång hade hoppats.[199]

Det fanns hopp om att den sköra växtligheten på Kullen skulle räddas för eftervärlden. Sviterna av hans syfilitiska åkommor var det svårare att undkomma. Våren 1913 skriver Lidforss vemodigt till modern Anne Marie, att här nere i Lund ”ha vi nu den härligaste vår, med hela vårfloran i full blom. Måtte det bara gå väl – när jag går omkring i botaniskan och ser all denna tidiga härlighet, tänker jag ibland på Frödings ord: ’Ty ofta ser man hur det tar skada, / som växer vackrast och lovar mest.’”[200] I augusti 1913 for han till Osby för att återse sin barndoms sommartrakter, kände sig emellertid dålig, lade sig på en bänk i stationshuset för att sedan återvända med nästa tåg. Några dagar senare åt han middag med nationalekonomen Emil Sommarin som då berättade om en skogsutflykt som han företagit med sina barn. Lidforss ögon tårades. ”Han stödde armbågarna på bordet och lät huvudet sjunka i händerna. Men så sökte han övervinna sin rörelse med ett Fan! Vad du har det bra!”[201] Tanken föll på naturupplevelserna som han nu för alltid var utestängd ifrån genom sin sjukdom, de blomsterrika trakterna där han avlägsna somrar hade vandrat. Et in Arcadia ego.

Noter

En kortare version av föreliggande uppsats, ”Lidforss och Kullaberg – den slutna cirkeln”, har publicerats i Bengt Olle Bengtsson & Gunnar Broberg (red.), *Bortom det acceptablas gränser. Bengt Lidforss och det tidiga 1900-talets lundaradikalism* (Lund, 2013), 233–253. Tack till Bengt Olle Bengtsson och Gunnar Broberg för viktiga kommentarer till tidigare utkast. Och särskilt tack till Patrik Frödén och Torbjörn Tyler vid Lunds universitets botaniska museum för värdefull hjälp med framtagning av bilder och eftersökningar i museets arkiv. Tack även till Eva Lillienberg Olsson vid Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen, Ulf Ryde för hjälp med några besvärliga björnbärsarters taxonomi och Torbjörn Lindell som hade vänligheten att göra mig uppmärksam på hans autografsamling rörande Lidforss.

[1] Gärda Lidforss af Geijerstam, *Så minns jag Bengt Lidforss* (Stockholm, 1945), 18 f.

[2] Geijerstam 1945, 15; Karin Jensen, ”Familjen Lidforss’ hem”, i Pontus Sjöbeck (utg.), *Från gamla skånska hem. Minnen upptecknade av fränder och vänner* (Lund, 1926), 9; Nils Beyer, *Bengt Lidforss. En levnadsteckning*, ny utg. (Stockholm, 1987 [1968]), 34.

[3] Paul Rosenius, *Mitt gamla Lund och andra minnen* (Lund, 1952), 107.

[4] Bengt Lidforss till Karl Petrén, Engelholms hamn 7/7 1885. LUB, Brevsaml. Petrén, K. A.; Ragnhild Karlsson, *Bengt Lidforss och botaniken. En studie av hans populära och vetenskapliga arbeten mot bakgrund av dåtida filosofi och naturvetenskap* (Lund, 1983), 24; Beyer 1987, 43 f.

[5] Geijerstam 1945, 22.

[6] Karlsson 1983, 18 f.; *Årsberättelse jemte inbjudning till årsexamen vid Carolinska Katedralskolan i Lund… 1879–1883* (Lund, 1879–1884).

[7] Fredrik Wilhelm Christian Areschoug, *Naturlära för elementarläroverken. Läro- och läsebok. 2, Läran om växterna* (Lund, 1875).

[8] F. W. C. Areschoug, *Botanikens elementer. Lärobok för de allmänna läroverkens högre klasser*, 3:e uppl. (Lund, 1883).

[9] LUB, Lidforsska papperen 4. Diverse handlingar. Innehåller uppsatsbok Bengt Lidforss VII 2a; H. Elovson, ”Bengt Lidforss studentuppsats”, *Arbetet* 17/9 1947.

[10] Carl von Linné, *Skånska resa, på höga öfwerhetens befallning förrättad år 1749. Med rön och anmärkningar uti oeconomien, naturalier, antiquiteter, seder, lefnad-sätt* (Stockholm, 1751), 358.

[11] Karlsson 1983, 24 f.

[12] Ernst Ljungström, ”Lunds Botaniska Förening för omkring 50 år sedan”, *Botaniska notiser* 1933, 1–34; Hakon Hjelmqvist, ”Botanisk forskning i Lund under ett sekel”, *Botaniska notiser* 1958, 8–10.

[13] Charles Darwin, *Om arternas uppkomst genom naturligt urval eller de bäst utrustade rasernas bestånd i kampen för tillvaron* (Stockholm, 1871); Ulf Danielsson, ”Darwinismens inträngande i Sverige I”, *Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok* 1963–1964, 179–181.

[14] Bengt Lidforss, ”F W C Areschoug”, *Arbetet* 22/12 1908; även utgiven i Bengt Lidforss, *Utkast och silhuetter*, 2:a uppl. (Malmö, 1922), 141; Einar Sjövall, ”Bengt Lidforss under studentåren”, i Einar Sjövall (red.), *Bengt Lidforss. En minnesskrift* (Malmö, 1923), 22.

[15] Bengt Lidforss, ”Uppfostran”, *Socialistisk journalistik* III (Malmö, 1923), 148; C. Kurck, ”Biografiska anteckningar om några äldre Skånebotanister”, *Botaniska notiser* 1933, 43 f.; Erik Vendelfelt, *Den unge Bengt Lidforss. En biografisk studie med särskild hänsyn till hans litterära utveckling* (Lund, 1962), 31.

[16] Leopold M. Neuman, ”Berättelse om en botanisk resa till Hallands Väderö och närliggande delar af Skånska landet”, *Öfversigt af kungl. vetenskaps-akademiens förhandlingar* 1883, 45; Leopold M. Neuman, ”Bidrag till kännedom af floran på Sveriges syd-vestkust omfattande trakten mellan Halmstad och Engelholm”, *Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar*, N.F., hft 19 (Göteborg, 1884).

[17] Leopold M. Neuman, ”Studier öfver Skånes och Hallands flora”, *Botaniska notiser* 1883, 46.

[18] Leopold M. Neuman, ”Anteckningar angående Rubus-floran i nordvestra Skåne, på Hal-

landsås och i södra Halland", *Botaniska notiser* 1885, 85, 93; Lunds universitets botaniska museum (LUBM), acc. nr 1182154, 1182334, 1106179, 1181494, insamlade av Lidforss i augusti 1883 i Förslöv.

[19] LUBM, acc. nr 1615124, 1589729, 1162499, 1142524.

[20] David Dunér, "Kognitiv historia. En introduktion", *Historisk tidskrift* 2010:4, 578–584; David Dunér, *Tankemaskinen. Polhems huvudvärk och andra studier i tänkandets historia* (Nora, 2012), 23–28.

[21] Geijerstam 1945, 240.

[22] Beyer 1987, 45.

[23] Linné, *Skånska resa*, 313–390; Otto Gertz, "Kullaberg. En blick på Kullabygdens botaniska forskningshistoria", *Skånes natur* 1936, 56–63; Henning Weimarck, "Bidrag till Skånes Flora 52. Utforskningen av Skånes flora", *Botaniska notiser* 1958, 81–122; John Kraft, *Floran i Brunnby socken med Kullaberg* (Lund, 1982), 16–22; Mats Gustafsson, *Kulturlandskap och flora på Bjärehalvön* (Lund, 1996); Jan Thomas Johansson & Torbjörn Lindell, "Från det sena 1800-talet – Thedenius' och Kindbergs tid. Svensk kärlväxtfloristik rullar på", *Svensk botanisk tidskrift* 90:1 (1996), 33–48; Jan Thomas Johansson, "Utforskningen av den skånska kärlväxtfloran", i Kjell-Arne Olsson m.fl. (red.), *Floran i Skåne. Vegetation och utflyktsmål* (Lund, 2003), 5–18.

[24] Nils Christopher Gyllenstierna, "Förteckning på de phanerogama växter, ormbunkar och mossor, hvilka blifvit iakttagne på och omkring Kullaberg i nordvestra Skåne", *Botaniska notiser* 1851, 70–84.

[25] Den 7, 17, 19 juli och 24 augusti 1883 insamlade Lidforss växter på Kullaberg. LUBM, acc. nr 1175843, 1163451, 1159574, 1163818, 1110281B, 1186593.

[26] Robert Larsson, "Bengt Lidforss. 15/9 1868–23/9 1913", *Botaniska notiser* 1913, 241.

[27] Bengt Lidforss, "Några växtlokaler till nordvestra Skånes flora", *Botaniska notiser* 1885, 179; LUBM, acc. nr 1265564 och 1265684, insamlade av Lidforss i augusti 1885.

[28] "Botaniska Sällskapet i Stockholm. Andra årgången. 3. Den 16 April 1884", *Botaniska notiser* 1884, s. 115 f.

[29] Torbjörn Tyler m.fl. (red.), *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning* (Lund, 2007), 431.

[30] Kraft 1982, 64.

[31] Lidforss, "Några växtlokaler…", 181; LUBM, acc. nr 1247324, insamlad av Lidforss i augusti 1885 vid Möllehässle; Spontant uppkommen hybrid funnen i två rutor i senaste inventeringen. Tyler 2007, 393; Kraft 1982, 60; Gustafsson 1996, 202.

[32] Lidforss, "Några växtlokaler…", 182; LUBM, acc. nr 1256804, 1236223 och 1237778, insamlade av Lidforss i augusti 1884 och augusti 1885; Tyler 2007, 392.

[33] Lidforss, "Några växtlokaler…", 182; LUBM, acc. nr 1252238, insamlad av Lidforss i augusti 1885; Gustafsson 1996, 202; Tyler 2007, 391.

[34] Lidforss, "Några växtlokaler…", 183; F. W. C. Areschoug, *Skånes flora innefattande de fanerogama och ormbunkartade växterna*, 2:a uppl. (Lund, 1881), 314.

[35] LUBM, acc. nr 1578561, insamlad av Lidforss och M. Engstedt den 5 juli 1885. Se även acc. nr 1578261, 1578321 och 1578381.

[36] Lidforss, "Några växtlokaler…", 185–190.

[37] Lidforss, "Några växtlokaler…", 187.

[38] Carl Johan Hartman, *Handbok i skandinaviens flora, innefattande Sveriges och Norges växter, till och med mossorna*, 11:e uppl. (Stockholm, 1879), I, 420.

[39] Jens Wilken Hornemann, *Flora Danica, Icones plantarum sponte nascentium in regno Daniae et in ducatibus Slesvici, Holsatiæ et Lauenburgiæ, ad illustrandum opus de iisdem plantis, regio jussu exarandum, Florae Danicae, nomine inscriptum* (Köpenhamn, 1840), vol. XIII, hft 39, fig. 2287.

[40] Lidforss, "Några växtlokaler…", 188 f.; LUBM, acc. nr 1592190, insamlad av Lidforss i Ystad, september 1885.

[41] LUBM, acc. nr 1585386, insamlad av Laestadius i Pajala. Ett herbarieexemplar av *Juncus balticus* finns även insamlat av Neuman i Halmstad 1872, acc. nr 1585626.

[42] Tyler 2007, 645; Gustafsson 1996, 259.

[43] Paul Rosenius, "Minnen och hågkomster från studentiden", i Sjövall 1923, 35 f.; Rosenius 1952, 76.

[44] Se kortkatalog i Lunds universitets botaniska museums samlingar; Olof Tedin, ”Växtbytet i Lund genom sjuttiofem år”, *Botaniska notiser* 1933, 76; Karlsson 1983, 25; jfr även *Handlingar rörande Bot. bytesfören. Linnæa Lund I. Svenska brev*, LUB, Handskriftsavd., Naturv. Handlingar rör. Linnæa.

[45] Geijerstam 1945, 43; *Lunds universitets årsberättelse* 1889–1890, 21; Karlsson 1983, 25; Lunds universitets botaniska museum har katalogiserat 299 herbarieväxter insamlade av Lidforss. Se särsk. bohuslänska växter, acc. nr 1254120, 1346621, 1352403, 1083693, 1026717, 1048244, 1137230, 1156946, 1137411, 1154361, 1157257, 1171138.

[46] Bengt Lidforss, *Manuskript och anteckningar m.m.*, Saml. Lidforss, B. 2b. Innehåller en anteckningsbok med beteckningen ”Botanik” från höstterminen 1888, och anteckningar i ”Systematik”.

[47] Lidforss till Rosenius, Lund 31 maj 1909. LUB, Brevsaml., Rosenius, P.; Rosenius 1952, 114; Paul Rosenius, *De unge gubbarne* (Stockholm, 1909).

[48] Beyer 1987, 67 f.

[49] Rosenius 1952, 79.

[50] Beyer 1987, 67.

[51] Gunnar Eriksson, *Kartläggarna. Naturvetenskapens tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottets Sverige 1870–1914* (Umeå, 1978), 127.

[52] Eriksson 1978, 165 f.; Börje Åberg, ”Short notes on the history of plant physiology in Sweden”, i Robert Elias Fries, *A short history of botany in Sweden* (Uppsala, 1950).

[53] Bengt Lidforss, ”Areschoug: Charles Darwin. Ett minnesblad”, *Ny Svensk Tidskrift*, dec. 1883, 629; F. W. C. Areschoug, *Charles Darwin. Ett minnesblad* (Lund, 1883); Karlsson 1983, 73.

[54] Bengt Lidforss, ”Ur växternas liv”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 3:e uppl. (Malmö, 1925), 5.

[55] Lidforss, ”Ur växternas liv”, *Naturvetenskapliga kåserier* I (3:e uppl.), 6.

[56] Nils Johan Berlin, *Läsebok i naturlära*, 10:e uppl. (Lund, 1907); Kurt Falck, ”Bengt Lidforss och Berlins naturlära”, *Pedagogisk tidskrift* 1970, 36–46.

[57] Nils Johan Berlin, *Lärobok i naturläran för folkskolor och folkskollärare-seminarier*, 10:e uppl. (Lund, 1880), 1.

[58] Bengt Lidforss, ”En Linnébiografi”, *Ur Bengt Lidforss' litterära kvarlåtenskap. Vetenskap och världsåskådning*, 2:a uppl. (Malmö, 1917), 57; tidigare utgiven i *Arbetet* 6/4 1904; Theodor Magnus Fries, *Linné. Lefnadsteckning* I–II (Stockholm, 1903); se även recensionen av Linnébiografier av Robert E. Fries, Ellen Fries och Johan Erikson, i ”Populärvetenskaplig litteratur I–XIII”, *Vetenskap och världsåskådning*, 190–193; se även Ernst Nilsson, ”Bengt Lidforss och Carl von Linné”, *Viola. Trädgårdsvärlden* 24/6 1976.

[59] Julius von Sachs, *Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860* (München, 1875).

[60] Lidforss, ”En Linnébiografi”, *Vetenskap och världsåskådning*, 65.

[61] Bengt Lidforss, ”Viktor Rydberg som filosof”, *Vetenskap och världsåskådning*, 7; tidigare utgiven i *Arbetet* 13/8 1900; Karlsson 1983, 74.

[62] Bengt Lidforss, ”Underliga festpreludier”, *Vetenskap och världsåskådning*, 68; tidigare utgiven i *Arbetet* 12/4 1907.

[63] Bengt Lidforss, ”Carl von Linné II”, *Arbetet* 24/5 1907; Karlsson 1983, 80.

[64] Bengt Lidforss, ”Natura naturans”, *Fragment och miniatyrer* (Stockholm, 1904), 64.

[65] Bengt Lidforss, ”Senfödda arter”, *Naturvetenskapliga kåserier. Tredje samlingen* (Malmö, 1913), 165.

66 Lidforss, ”Natura naturans”, *Fragment och miniatyrer*, 46 f.; I en notis i *Arbetet* berättar han nyheten om ett fynd av en ny art för landet, den ”Lamarckska fackelblomman” från Nordamerika, *Oenothera lamarckiana* (jättenattljus, *O. glazioviana*), funnen på Nya kyrkogården i Malmö. Bengt Lidforss, ”En botanisk raritet”, *Arbetet* 22/8 1908.

[67] F. W. C. Areschoug, ”Some observations on the genus Rubus”, *Lunds universitets årsskrift* 1885 och 1886.

[68] Lidforss, ”Natura naturans”, *Fragment och miniatyrer*, 49.

[69] Bengt Lidforss, ”Fackelblommans gåta”, *Naturvetenskapliga kåserier. Andra samlingen* (Mal-

mö, 1912), 158; tidigare utgiven i *Arbetet* 5 & 8/8 1912.

[70] Paul Rosenius, ”Om Kullen och Kullaberg”, *Svenska turistföreningens årsskrift* 1895, 19.

[71] Bengt Lidforss, ”Batologiska iakttagelser”, *Öfversigt af Kongl. vetenskaps-akademiens förhandlingar* 1899, 21–35; Bengt Lidforss, ”Batologiska iakttagelser II”, *Öfversigt af Kongl. vetenskaps-akademiens förhandlingar* 1901, 59–90; Bengt Lidforss,”Studier öfver artbildningen inom släktet Rubus”, *Arkiv för botanik* 4:6 (Uppsala & Stockholm, 1905), 1–41; Bengt Lidforss,”Studier öfver artbildningen inom släktet Rubus. II”, *Arkiv för botanik* 6:16 (Uppsala & Stockholm, 1907), 1–43; Bengt Lidforss, ”Resumé seiner Arbeiten über Rubus. Hinterlassenes Manuskript”, *Zeitschrift für Induktive Abstammungs- und Vererbungslehre* 12 (1914), 1–13; Bengt Lidforss, *Botaniska manuskript*, LUB, Handskriftsavd., Naturv. Lidforss, B.

[72] Nils Heribert-Nilsson, ”Bengt Lidforss, artbildningsproblemet och Rubusforskningen”, i Sjövall 1923, 46 f.; jfr även Otto Rosenberg, ”Bengt Lidforss”, *Svensk botanisk tidskrift* 1914, 147–152.

[73] Hugo de Vries, *Die Mutationstheorie. Versuche und Beobachtungen uber die Entstehung von Arten im Pflazenreich. Bd 1, Die Entstehung der Arten durch Mutation* (Leipzig, 1901).

[74] Wilhelm Olbers Focke, *Synopsis ruborum Germaniae. Die deutschen Brombeerarten ausführlich beschrieben und erläutert* (Bremen, 1877); Heribert-Nilsson 1923, 48.

[75] Heribert-Nilsson 1923, 52; se även Hjelmqvist 1958, 16 f.

[76] Bengt Lidforss, *Växternas skyddsmedel emot yttervärlden* (Stockholm, 1890), 3.

[77] Lidforss, *Växternas skyddsmedel emot yttervärlden*, 13.

[78] Bengt Lidforss, ”Nordisk Fest”, *Folkets Tidning* 4/3 1891; cit. i Sjövall 1923, 23.

[79] Lidforss, ”Blåsyra och formalin”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 71; Robert Larsson, ”Bengt Lidforss som naturvetenskaplig kåsör”, i Sjövall 1923, 118.

[80] Lidforss, ”Livets källor”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 7.

[81] Lidforss, ”Livets källor”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 8.

[82] Lidforss, ”Livets källor”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 23.

[83] Bengt Lidforss, ”Osynliga makter”, *Naturvetenskapliga kåserier* (Malmö, 1908), 157.

[84] Bengt Lidforss, ”Ett blad ur växternas ekonomi”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 35 f.; tidigare utgiven i *Arbetet* 5/12 1911.

[85] Bengt Lidforss, *Barbarskogens skald. Recensioner och polemiker* (Malmö, 1908), 27.

[86] Erik Hedén, ”Nyare diktböcker”, *Ord och Bild* 1907, 622; Lennart Leopold, *Skönhetsdyrkare och socialdemokrat. Studier i Bengt Lidforss litteraturkritiska gärning* (Hedemora, 2001), 156.

[87] Rosenius 1895, 1; se även Paul Rosenius, ”Landskap och bygd”, *Kullabygd. Kullens hembygdsförenings årsskrift* 1934, 10–13.

[88] Rosenius 1895, 16 f.

[89] Kraft 1982, 18.

[90] Rosenius 1895, 7.

[91] Rosenius 1895, 13.

[92] Anders Österling, *Albert Ulrik Bååth* (Stockholm, 1960), 25.

[93] A. U. Bååth, ”Brist” (1882), *Dikter i urval* (Stockholm, 1910), 89; cit. i Lidforss, ”Vilhelm Ekelund”, *Fragment och miniatyrer*, 224; Vendelfelt 1962, 59–64.

[94] Albert Ulrik Bååth, *Nya dikter* (Stockholm, 1881), 68–70.

[95] Ivar Lo-Johansson, ”Ola Hansson den olycklige”, i Lars Ardelius & Gunnar Rydström (red.), *Författarnas litteraturhistoria. De svenska författarna. Från runristarna till Sonja Åkesson* (Stockholm, 1984), II, 121, 123; Leopold 2001, 167 f.; jfr Peter P. Lundhs fotografi i Jan Olsheden & Stellan Olsson, *Vad gjorde farfar i Mölle? Stämningar kring en liten bit av verlden åren 1886–1914 med bilder ur Peter P. Lundhs efterlämnade arkiv* (Stockholm, 1967), 137.

[96] Lidforss, ”Vilhelm Ekelund”, *Fragment och miniatyrer*, 224.

[97] Ola Hansson, ”Notturno 1”, *Notturno* (Stockholm, 1885); Ola Hansson, *Samlade skrifter. Första delen. Dikter och Notturno* (Stockholm, 1919), 91–93.

[98] Bengt Lidforss, ”Ola Hansson och åttiotalet”, *Polemiska inlägg* (Malmö, 1913), 255; tidigare utgiven i *Majgrefven*, maj 1913; Leopold 2001, 155.

[99] Bengt Lidforss, ”Från nittiotalets Berlin”, *Fragment och miniatyrer*, 220; tidigare utgiven i *Upsala Nya Tidning* 25/6 1894.

[100] Lidforss, ”Ola Hansson och åttiotalet”, *Polemiska inlägg*, 266.

[101] Ola Hansson, ”Blomsterliv”, *Dikter* (Stockholm, 1884); Hansson 1919, 57 f.

[102] Ola Hansson, ”J. P. Jacobsen”, *Notturno*, i Hansson 1919, 201 f.

[103] Lidforss, ”Från nittiotalets Berlin”, *Fragment och miniatyrer*, 219; Beyer 1987, 141 f.; Ola Hansson, *Tolke og seere. Kritiske essays* (Oslo, 1893); jfr Ola Hansson, ”Rembrandt als Erzieher”, i *Samlade skrifter. Tionde delen. Tolkare och siare* (Stockholm, 1921); Inger Måneskold-Öberg, *Ola Hanssons livsdikt. Om mottagandet i Sverige och det sena författarskapet* (Stockholm, 1998), 89–125.

[104] Bengt Lidforss, ”Frömjölsstoft och rosendoft som sjukdomsalstrare”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 193; tidigare utgiven i *Arbetet* 3/6 1912; Ola Hansson, ”Hembygdsvisor 3”, *Notturno*, i Hansson 1919, 158; se även Bengt Lidfors, ”Weitere Beiträge zur Biologie des Pollens”, *Jahrbücher für wissenschaftliche Botanik* 1899 (ett dedikationsexemplar till Bengt Jönsson finns för övrigt i Torbjörn Lindells samlingar); se också Bengt Lidfors, ”Studier öfver pollenslangarnes irritationsrörelser”, *Lunds universitets årsskrift* 1901; idem, ”Studier öfver pollenslangarnes irritationsrörelser”, *Lunds universitets årsskrift* 1906.

[105] Bengt Lidforss, ”Skydd åt naturen”, *Arbetet* 27/2 1904; även publicerad i *Socialistisk journalistik* I (Stockholm, 1907), 30.

[106] Bengt Lidforss, rec. av Nils Wohlins diktsamling Ödesår, *Arbetet* 16/6 1904; Beyer 1987, 268.

[107] Lidforss, ”Vilhelm Ekelund”, *Fragment och miniatyrer*, 225, 231.

[108] Lidforss, ”Vilhelm Ekelund”, *Fragment och miniatyrer*, 234 f.

[109] Lidforss, ”Vilhelm Ekelund”, *Fragment och miniatyrer*, 238; Vilhelm Ekelund, ”Ljus”, *Elegier* (1903); Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter* I–II, utg. Jonas Ellerström (Stockholm, 2004), I, 212.

[110] Lidforss, ”Vilhelm Ekelund”, *Fragment och miniatyrer*, 228.

[111] Bengt Lidforss, ”Altruister och förbrytare i växtvärlden”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 47; tidigare utgiven i *Arbetet* 21/10 1907; Larsson 1923, 118; Karlsson 1983, 97.

[112] Lidforss, *Växternas skyddsmedel emot yttervärlden*, 52; Larsson 1923, 119.

[113] Lidforss, ”Altruister och förbrytare i växtvärlden”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 55; Larsson 1923, 118; Göran Hägg, *Övertalning och underhållning. Den svenska essäistiken 1890–1930* (Stockholm, 1978), 117 f.; Karlsson 1983, 98 f.; jfr ondskans blommor i Charles Baudelaire, *Les fleurs du mal* (Paris, 1857).

[114] Bengt Lidforss, ”Demeters hämnd”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 128; tidigare utgiven i *Arbetet* 26/6 1908; Karlsson 1983, 96.

[115] Bengt Lidforss, ”Obefläckad aflelse”, *Socialistisk journalistik* III, 19; tidigare utgiven i *Arbetet* 28/3 1904.

[116] Larsson 1923, 120.

[117] Lidforss, ”Obefläckad aflelse”, *Socialistisk journalistik* III, 20.

[118] Allan Ellenius, *Bruno Liljefors* (Uppsala, 1981), 186 f.; Désirée Haraldsson, *Skydda vår natur! Svenska naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling* (Lund, 1987), 57–59.

[119] Jens Peter Jacobsen, ”Mogens”, *Nyt dansk Maanedsskrift* 1872.

[120] Ola Hansson, *Das junge Skandinavien* (Dresden & Leipzig, 1891); Ola Hansson, *Samlade skrifter. Elfte delen. Det unga Skandinavien* (Stockholm, 1921), 30 f.; Ola Hansson, ”Albert Gellerstedt”, i *Literära silhouetter* I (Stockholm, 1885); Ola Hansson, *Samlade skrifter. Andra delen. Litterära silhuetter och Materialismen i skönlitteraturen* (Stockholm, 1920), 73 f. Gellerstedts diktning, skriver Ola Hansson, är ”som en morgon i skogen, sval och doftande, som solsken på vårspäda boklöv, som markdoften efter ett vårregn, som ’Linnéan i blomningen’.” (83); Erik Ekelund, *Ola Hanssons ungdomsdiktning* (Helsingfors, 1930), 71–97.

[121] Georg Brandes, *Hovedstrømninger i det nit-*

tende aarhundredes litteratur I (Köpenhamn, 1872); Hippolyte Taine, *Histoire de la littérature anglaise* I–IV (Paris, 1863–1864); E. Ekelund 1930, 72.

[122] Johan Erikson, ”Ur en hypokonders dagbok. Stämningar och naturmålningar”, *Från Lundagård och Helgonabacken. Lundensisk studentkalender* 1892, 37; Sigurd Lindman, ”Johan Erikson”, *Svenskt biografiskt lexikon* XIV (Stockholm, 1953), 379–382.

[123] Bengt Lidforss, ”Om kärleken, döden och det eviga lifvet jemte några ord om fullkomligheten”, *Från Lundagård och Helgonabacken* 1892, 79 f.; Lidforss kom senare att recensera Johan Eriksons bok om Linné, i *Vetenskap och världsåskådning*, 190–193. Johan Erikson, *Carl Linnæus. ”Botanisternas furste”* (Stockholm, 1907).

[124] Lidforss, ”Växternas själslif”, *Fragment och miniatyrer*, 23 f.; Carl von Linné, ”Observationes in regna III. naturæ”, *Systema naturæ…* (Leiden, 1735), § 15; övers., ”Observationer rörande naturens tre riken”, i Knut Hagberg (utg.), *Om undran inför naturen och andra latinska skrifter* (Stockholm, 1962), 157.

[125] Alfred Lehmann & Rasmus Hans Pedersen, *Vejret og vort arbejde. Eksperimentale undersøgelser over de meteorologiske faktorers indflydelse paa den legemlige og sjælelige arbejdsevne* (Köpenhamn, 1907).

[126] Bengt Lidforss, ”Väderleken och vår arbetskraft”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 111 f.; tidigare utgiven i *Arbetet* 15/6 1908.

[127] Friedrich Nietzsche, *Götzen-Dämmerung oder Wie man mit dem Hammer philosophirt* (Leipzig, 1889), § 34; övers. Ernest Thiel, *Afgudaskymning eller Hur man filosoferar med hammaren* (Stockholm, 1906), 17, § 34; Carl-Göran Ekerwald, *Nietzsche – liv och tänkesätt*, 2:a uppl. (Stockholm, 1994), 117.

[128] Rolf Lindborg, ”Filosofen Bengt Lidforss”, *Mänskligt och naturligt. Uppsatser i filosofi- och vetenskapshistoria* (Stockholm, 1978), 102 f.

[129] Bengt Lidforss, ”Vetenskap och gudstro”, *Vetenskap och världsåskådning*, 125 f; tidigare utgiven i *Arbetet* 30/3–1/4 1903; Jfr Bengt Lidforss, *Kristendomen förr och nu. En populärvetenskaplig framställning* (Malmö, 1911), 471–473; Om myror, se även *Naturvetenskapliga kåserier* III, 168 f.; Lindborg 1978, 148.

[130] Bengt Lidforss, ”Våra sinnens erövringar”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 173–176; tidigare utgiven i *Arbetet* 18/5 1908; Herbert Spencer, *Utvecklingsläran*, övers. Victor Pfeiff (Uppsala, 1883), 49 f.

[131] Lidforss, ”Våra sinnens erövringar”, *Naturvetenskapliga kåserier* I, 177.

[132] Lidforss, *Kristendomen förr och nu*, 11.

[133] Lidforss, ”Växten och människoögat”, *Naturvetenskapliga kåserier* II, 174.

[134] Lidforss, ”Tzeckisk patriotism”, *Fragment och miniatyrer*, 190.

[135] *Öfversigt af Kongl. vetenskaps-akademiens förhandlingar* 1899, 2; Beyer 1987, 163; se även Lidforss, ”Blidare tider”, *Naturvetenskapliga kåserier* III, 149 f.; Bengt Lidforss, *Berättelse öfver den resa undertecknad … sommaren 1897 företagit till Jemtlands fjälltrakter för idkande af växtbiologiska studier* (1898), KVA; Bengt Lidforss, *Studium av de anatomiska och fysiologiska förhållandena hos ängs- och skogsväxter som tillsammans med de typiska psammofila växterna bilda vegetationen på sandfälten i nordvästra Skåne och Halland. Reseberättelse* (1900), KVA; Bengt Lidforss, Underv. [Lund] Reseberättelser, LUB. Innehåller redogörelser för resor 1893–1896 och 1909–1910.

[136] Lidforss, ”Batologiska iakttagelser”, I, 21–35; Lidforss, ”Batologiska iakttagelser”, II, 59–90.

[137] Alf Oredsson, ”Den ena röd, den andra vit – rundbladsbjörnbär i Skåne”, *Svensk botanisk tidskrift* 97:2 (2003), 67–73; se även Ulf Ryde, ”Krypbjörnbär i Halland”, *Svensk botanisk tidskrift* 103:6 (2009), 279–299.

[138] Lidforss, ”Batologiska iakttagelser”, II, 60 f.; Richard Wettstein, *Grundzüge der geographisch-morphologischen Methode der Pflanzensystematik* (Jena, 1898).

[139] Bengt Lidforss, ”Blixtens favoriter”, *Naturvetenskapliga kåserier* III, 138 f.; tidigare utgiven i *Arbetet* 2/8 1912.

[140] Lidforss, ”Blixtens favoriter”, *Naturvetenskapliga kåserier* III, 147 f.

[141] Rosenius 1952, 110.

[142] Bengt Lidforss, ”Axel Danielsson. En lev-

nadsteckning och karaktäristik", i Bengt Lidforss (utg.), *Urval av Axel Danielssons skrifter* (Malmö, 1908), lix.

[143] Bengt Lidforss, "Sorg", *Arbetet* 2/1 1900; Geijerstam 1945, 65.

[144] Edwin Malmström, *Bengt Lidforss. Några minnen från åren kring sekelskiftet* (Stockholm, 1946), 113 f.

[145] Malmström 1946, 119.

[146] Mårten Bergman, "Röstångaanekdoter om Bengt Lidforss, Axel Danielsson och Sam Ask", *Byahornet* 1946, 888 f.

[147] Gunnar Nilsson-Leissner, "Ett och annat från Lunds Botaniska Förenings exkursioner", *Botaniska notiser* 1933, 55–70; Tycho Norlindh, "Lunds Botaniska Förenings exkursioner under de gångna 100 åren", *Botaniska notiser* 1958, 49–54.

[148] Nilsson-Leissner 1933, 65 f.

[149] Bengt Lidforss, "Alkohol och ädelfett", *Naturvetenskapliga kåserier* III, 129; tidigare utgiven i *Arbetet* 20/8 1913.

[150] Alice Rasmussen, "Strindbergs brevväxling med Bengt Lidforss 1891–1894. Några kommentarer till hur den i breven nämnda floran återspeglas i Strindbergs texter", *Strindbergiana* 2006, 98–103; August Strindberg, *Jardin des Plantes* II; utg. i *Samlade skrifter* 27 (Stockholm, 1917).

[151] Bengt Lidforss, "Strindberg contra naturvetenskapen", *Dagens Nyheter* 13/4 1894; Rasmussen 2006, 113; Bengt Lidforss, "Strindberg som naturforskare", *Nordisk Revy* 1895; August Strindberg, *Antibarbarus 1; oder Die Welt für sich und die Welt für mich* (Berlin, 1894); sv. övers., *Antibarbarus. Det är en vidlyftig undersökning om grundämnenas natur och ett nytt betraktelsesätt af de kemiska operationernas förlopp enligt den rådande monist-teorien om naturens allhet & enhet, sådan den af Darwin och Haeckel tillämpats på de andra naturvetenskaperna* (Stockholm, 1906).

[152] Vilhelm Ekelund, "Mars-vår", *Vårbris* (Stockholm, 1900); *Samlade dikter* I, 30; se även "Slättbilder IV": "Det mörknar, mörknar mer och mer, / där tungt och trött längs öde hed / jag går mot bygden ned / i bittra tankar fången." *Samlade dikter* I, 39; I "Jag diktar för ingen", *Hafvets stjärna* (1906), diktar han för ingen om vinden som vandrar, regnet som gråter, dikten som blåsten "i höstnattens mörker / och talar med jorden / och natten och regnet." Vilhelm Ekelund, *Hafvets stjärna* (Stockholm, 1906); *Samlade dikter* II, 59.

[153] Algot Werin, *Vilhelm Ekelund. 1880–1908* (Lund, 1960), 67.

[154] Beyer 1987, 188.

[155] Vilhelm Ekelund, "Siesta", *Syner* (Stockholm, 1901); *Samlade dikter* I, 119.

[156] Jonas Ellerström, "Efterord", i Vilhelm Ekelund, *Otroligt blod. Berättelser och skisser* (Lund, 2013), 79.

[157] Cit. i Werin 1960, 79.

[158] Sigurd Hallberg, "Kullaberg", *Sveriges natur. Svenska naturskyddsföreningens årsskrift* 1914, 111.

[159] Vilhelm Ekelund, "Ett landskap och en poesi", *Svenska Dagbladet* 3/9 1909; Vilhelm Ekelund, "Nordiskt Arkadien", *Antikt ideal*, 2:a uppl. (Stockholm, 1932 [1909]), 201–209.

[160] Jonas Ellerström, "Inledning", i Ekelund 2013, 15.

[161] Vilhelm Ekelund, "Otroligt blod. Teckning från Skåne", i Ekelund 2013, 29.

[162] Vilhelm Ekelund, *Brev 1896–1916*, utg. Nils Gösta Valdén & Algot Werin (Lund, 1968), 54–63; Werin 1960, 259.

[163] Vilhelm Ekelund, "Lunaria", *Dithyramber i aftonglans* (Stockholm, 1906); *Samlade dikter* II, 86.

[164] Ekelund, "Kullaberget, *Dithyramber i aftonglans*; *Samlade dikter* II, 101 f.

[165] Vilhelm Ekelund, "Från Kullen", *Böcker och vandringar* (Malmö, 1910), 216 f.; *Samlade dikter* II, 222 f.; se även Algot Werin, *Vilhelm Ekelund. 1908–1925* (Lund, 1961), 156.

[166] Ola Hansson, "Kvarlevan", *Psyke och hemma* (Stockholm, 1925), 205; se även dikten "På Kullen", Mölle, maj 1921 (ibid., 201); Anders W. Mölleryd, *Mölle-Kullen genom tiderna. Bidrag till Kullabygdens historia* VII (Mölle, 1988), 145.

[167] Anders Österling, *Minnets vägar* (Stockholm, 1967), 112, 148; Mölleryd 1988, 141 f.

[168] Svante Nordin, "Bengt Lidforss och Fredrik

Böök", *I idéhistoriens virvlar. Festskrift till Rolf Lindborg* (Stockholm, 1991), 148, 161.

[169] Daterad 12/7 1943. Fredrik Böök, *Vandringar på Hallandsåsen* (Lund, 1963), 5.

[170] Böök 1963, 22.

[171] Fredrik Böök, *Resa i Sverige. Från Smygehuk till Pajala* (Stockholm, 1924), 14; Mölleryd 1988, 171.

[172] Böök 1924, 17; Mölleryd 1988, 172 f.

[173] Fredrik Böök, *Rannsakan* (Stockholm, 1953), 154; Mölleryd 1988, 174.

[174] Anders W. Mölleryd, *Mölle-Kullen genom tiderna. Bidrag till Kullabygdens historia* V (Viken, 1978), 82–85; Leif Gerdin, *Turisterna på Kullaberg* (Lund, 1967); Karin Gustavsson & Henrik Ranby, *Kullahalvön – odlings- och bebyggelsehistoria. En översikt av bygdens utveckling* (Höganäs, 1994), 110–112.

[175] Se t.ex. Peter P. Lundh, *Bilder från Kullen* (Mölle, 1901); *Kullaberg: Kullen: med illustrationer och karta* (Helsingborg, 1906); *Kullaberg Schweden. Mit Abildungen und Karte* (Helsingborg, 1906); Gunnar Lundh, *62 bilder från Kullen af fotograf Lundh Mölle* (Helsingborg, 1911); *Kullaberg Mölle – Sverige* (Göteborg, 1915); Paul Rosenius, "Idyllen i Ransvik", *Vandringar och färder* (Lund, 1919); Gunnar Lundh, *Karta över Kullen samt 57 bilder från Mölle-Arild. Vägvisare till 18 turer* (Mölle, 1922); Arthur Rube, *Kullaberg – Nordens Riviera* (Mölle, 1925); *Kullen med planlagte ture for een dags lysttur og 31 bjergture* (Köpenhamn, [1927]); Erik Nylander, *Kullen och Kullaberg med Arild i närbild. Topografisk och historisk beskrivning jämte tvenne stora kartor samt anvisningar för promenadturer på Kullaberg* (Malmö, 1950); Olsheden & Olsson 1967.

[176] *Kullaberg Mölle – Sverige*, 8.

[177] *Kullaberg Mölle – Sverige*, 5 f.

[178] Paul Rosenius, "Naturskyddet i Skåne", *Sveriges natur. Svenska naturskyddsföreningens årsskrift* 1910, 49–56; Christian Schaar, *Naturskyddsbegreppet i Sverige. Ursprung, historik och innebörd*, Meddelanden från växtfysiologiska institutionen, Lunds universitet, 35 (Lund, 1978), 12 f.; Arne Schmitz, "Här föddes naturskyddet", i Per Blomberg (red.), *Skånes natur under 100 år* (Lund, 2010), 109.

[179] Bo Sundin, "Från rikspark till bygdemuseum. Om djurskydds-, naturskydds- och hembygdsrörelserna i sekelskiftets Sverige", *Naturligtvis. Uppsatser om natur och samhälle tillägnade Gunnar Eriksson* (Umeå, 1981); Haraldsson 1987, 62, 69.

[180] Hugo Conwentz, *Faror som hota det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskildt i Sverige, samt förslag till landskapets skydd* (Stockholm & Uppsala, 1904); Hugo Conwentz, "Om skydd åt det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskildt i Sverige", *Ymer* 1904, 2–42; Hugo Conwentz, *Die Gefärdung der Naturendenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung* (Berlin, 1904); Thor Högdahl, "Naturskyddsfrågans utveckling i Sverige", *Sveriges natur. Svenska naturskyddsföreningens årsskrift* 1910, 11 f.; Schaar 1978, 13–15; Haraldsson 1987, 79–82.

[181] Louis Améen, Einar Lönnberg & Karl Starbäck, "Betänkande rörande åtgärder till skydd för vårt lands natur och naturminnesmärken" (1907), i *Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år … 1909*, saml. 2, avd. 2, bd 5 (Stockholm, 1909).

[182] Lidforss, "Skydd åt naturen", *Socialistisk journalistik* I, 32.

[183] Lidforss, "Skydd åt naturen", *Socialistisk journalistik* I, 35.

[184] Lidforss, "Skydd åt naturen", *Socialistisk journalistik* I, 36; Larsson 1923, 120.

[185] Lidforss, "Skydd åt naturen", *Socialistisk journalistik* I, 37.

[186] Paul Rosenius, "Helgd åt det sköna landskapet! Ett ord för det vackra Kullaberg", *Dagens Nyheter* 10/8 1913; se även referatet "Kullaberg såsom nationalpark. Bör inköpas av staten", *Dagen* 11/8 1913.

[187] Sten Selander, "Ett högviktigt naturminnesmärke", *Svenska Dagbladet* 31/7 1913; Mölleryd 1988, 153 f.

[188] Bengt Lidforss, "Skydd åt Kullaberg", *Arbetet* 27/8 1913; Alvar Alsterdal & Ove Sandell, *Det stod i Arbetet 1887–1972. Ett urval* (Stockholm, 1972); Beyer 1987, 430; Mölleryd 1988, 154–156.

[189] Lidforss omnämner *Rubus kullensis* i "Über das Studium polymorpher Gattungen", *Bota-*

niska notiser 1907, 247 f. Sommaren 1884 fann hann vid Mölle en form som liknade Neumans beskrivning av *R. villicaulis* (Koehl.) Focke f. *Kullensis*. Lidforss lämnade in ett exemplar till Lunds botaniska förening under beteckningen *R. umbraticus* f. *kullensis* L. M. Neuman (Sk. Kullaberg vid Mölle juli 1884). Efterföljande sommar (1885) visade han den också för Areschoug. I *Batologiska iakttagelser* II, 77, omnämner Lidforss "den som hybrid suspecta *R. Lindebergii* P. J. Müller var. *sericeus* F. Aresch.", som tillsammans med *R. pyramidalis* Kaltenb. är "specifikt karakteristiska för Kullahalvön". Neuman upptar den samma år (1901) som en underart, *R. villicaulis* Koehl. **kullensis* Neum. (*sericeus* F. Aresch.), i sin *Sveriges flora. Fanerogamerna* (Lund, 1901), 387. Richard Kanér, i "Rubusstudier i nordvästra Skåne", *Botaniska notiser* 1941, 367 f., försökte utröna vad Neuman menat med *R. kullensis*, som tycks vara en underart men en väl avgränsad svartfruktig *Rubus*, en endem och känd i ett enda tynande stånd. Kanér hade omkring 1909 frågat Lidforss om denna och fått till svar att den var utgången och inte fullt utredd. Kanér misstänkte att *R. kullensis* i själva verket kunde ha varit *R. Scheutzii*. Sigurd Hallberg kunde konstatera 1914 att *R. kullensis* troligen redan var utrotad liksom *Primula acualis*. Hallberg 1914, 111.

[190] Lidforss, "Skydd åt Kullaberg", *Arbetet* 27/8 1913; *Tropaeolum*, krasse.

[191] Hallberg 1914, 104 f.

[192] Claes Schaar, "Bengt Lidforss och skyddet av Kullaberg", *Arbetet* 24/9 1967.

[193] Krapperups godsarkiv, EI:7 Handlingar rörande Kullaberg. Exploatering och exploateringsplaner, 6. Brevväxling med Paul Rosenius 1913.

[194] Krapperups godsarkiv, EI:7 Handlingar rörande Kullaberg. Exploatering och exploateringsplaner, 7. Brevväxling rörande försäljningsplaner 1911–1915.

[195] Per Brinck, "Kullaberg i en föränderlig värld. Återblick och framtidsperspektiv", i Sten Ahrland & Per Brinck (red.), *Natur och kultur kring Kullen. Ett symposium 31 maj 1989 med anledning av AB Kullabergs Natur 75 år* (Lund, 1991), 22 f.

[196] Erik Magnusson, *Det vackra huset i Möllebergsbacken. Om 150 år av turism vid Kullabergs fot* (Kristianstad, 2009), 97–102.

[197] Krapperups godsarkiv, EI:7 Handlingar rörande Kullaberg. Exploatering och exploateringsplaner, 8. Handlingar rörande försäljning av Kullaberg 1914.

[198] Per Brinck, "AB Kullabergs Natur 75 år", i Ahrland & Brinck 1991, 5.

[199] Motion 1997/98:Jo712, Nationalpark vid Kullaberg, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Motioner/Nationalpark-vid-Kullaberg_GL02Jo712/?text=true

[200] Cit. i Rosenius 1952, 95; Gustaf Fröding, "Elin i Hagen", *Guitarr och dragharmonika. Mixtum pictum på vers* (Stockholm, 1891).

[201] Emil Sommarin, *Studenter och arbetare. Minnen av skånsk arbetarrörelse och lundensisk radikalism* (Lund, 1947), 124; Beyer 1987, 429.

Summary:

Botanical Walks on Kullen

Bengt Lidforss as a Field Botanist

By David Dunér

The Swedish botanist, Darwinist, socialist, and atheist Bengt Lidforss (1868–1913) passed away one hundred years ago, on September 23, 1913. His research was mainly focused on plant physiology, and the problem of speciation within the genus *Rubus* (blackberries) in particular came to follow him as a constant mystery. Besides his work as a teacher, researcher, and finally professor of botany at Lund University in 1911, he was a feared critic in the social democratic newspaper *Arbetet* in Malmö. He has been remembered as a radical

and combative polemicist who mercilessly crushed his opponents with his blazing intelligence. Largely overlooked, however, is his work as field botanist and his aesthetic-ethical sense of nature. This melancholic mood contrasted with the fiery persona he displayed in his intellectual battles. The Kullen peninsula in northwestern Scania represents both the beginning and the end of his authorship. His first scientific article was the fruit of his botanical walks as a young boy in the area, and his last published article was a call for the protection of Kullen. The present article deals with Lidforss's flora inventories in northwestern Scania, especially his investigation of the hybrid *Juncus balticus* x *filiformis*. Also discussed are his research on speciation, his Darwinian, plant-physiological conception of nature, and his critique of Linnaean systematics. His aesthetic view of nature and its relation to the nature poetry of the time is also treated, as well as the role of botanical walks and excursions for thinking. Finally, the article presents an account of Lidforss's commitment to nature protection, especially his defense of Kullen.

Författarens adress:
Prof. David Dunér, Institutionen för kulturvetenskaper, Biskopsgatan 7, 223 62 Lund.
E-post: David.Duner@kultur.lu.se